

היברו יוניון קולג' – מכון למדעי היהדות
התכנית הישראלית להסמכה לרבנות

עבודת גמר בנושא

מערך הלימודים בתהליך הגיור בתנועה ליהדות מתקדמת – הצעה

חיבור זה מוגש כעבודת גמר לקראת סמיכה לרבנות
בהיברו יוניון קולג' – מכון למדעי היהדות, ירושלים

על ידי

גליה סדן

העבודה מוגשת לראש התכנית – ד"ר יהודע עמיר

נובמבר 2003, חשוון תשס"ד

תוכן העניינים

2-3	פתח דבר
4-5	מבוא וראציונל
6-8	רשימת השיעורים
9-49	מערכי השיעורים – הצעות לדוגמא
10-13	א. שער ראשון: ערכים – "נעשה ונשמע"
14-23	ב. שער שני: מעגל החיים – נישואין וגירושין
24-30	ג. שער שלישי: תפילה וסידור – כיפה, טלית ותפילין
31-36	ד. שער רביעי: מועדי ישראל – סוכות
37-41	ה. שער חמישי: הבית היהודי – כשרות
42-49	ו. שער שישי: נקודות ציון בהיסטוריה של עם ישראל – השעבוד ויציאת מצרים
50	סיכום והצעות להמשך
51	ביבליוגרפיה כללית נבחרת
52-66	נספחים
53-54	א. גיור רפורמי – היבטים משפטיים
55-61	ב. שאלון מסכם
62-66	ג. טקס קבלת מתגייר/ת לקהילה – הצעה

פתח דבר

חוברת זו מוגשת כעבודת גמר במסגרת לימודי הרבנות בהיברו יוניון קולג' בירושלים, והיא מהווה הצעה ומתווה ראשוני בדרך לעיצובה של תכנית לימודים כוללת ושלמה למערך הגיור בבית דניאל בפרט ובתנועה בכלל.

בשלב ראשון זה מובאת להלן רשימה של השעורים שמצאתי שמן הראוי לכלול אותה בתכנית הגיור, על בסיס הנחיות מר"ם והמסגרת שהתוותה הרב ילנה רובינשטיין. כמו כן מצוי בה הראציונאל שהנחה אותי בעבודתי בשנים האחרונות עם המתגיירים/ות בקהילת "אחוות ישראל" בראשון-לציון ובקהילת "בית דניאל" בתל-אביב.

קשה לתחום את כל מה שאנו מבקשים להעביר בכ-60 שעורים. אף על פי כן, נעשה כאן ניסיון לכלול לא רק את מה שנראה לי עיקרי וחשוב ביותר, אלא גם את המהווה ציון-דרך או הרלוונטי ביותר לחיינו כיהודים ויהודיות מתקדמים. זאת ועוד – אני בטוחה כי יהיו כאלה שיקצרו בנושא מסויים ויאריכו באחר, על פי נטיות לבם ותחומי העניין שלהם. כל העוסקים והעוסקות הליווי קבוצות הגיור מוזמנים להשתמש בכולה או במערכים בודדים מתוכה על פי שיקולם וראות עיניהם, ולהוסיף רעיונות להרחבה והצעות לשיפור. מובן, כי כל מורה מדגיש/ה את ההיבטים הקרובים ללב/ה – ההיסטוריים, הריטואליים, הפילוסופיים וכו'. יחד עם זאת, נראה כי עלינו להשתדל לתת ראייה פנורמית של הדברים מהיבטים שונים, על מנת לאפשר לאנשים ונשים בעלי גישות ונטיות לב שונות נגישות לעולמה של היהדות.

בהצעה שהוגשה על ידי הרב ילנה רובינשטיין, היא מציעה תכנית של ארבע שעות שבועיות. אני מסכימה כי אכן זוהי מתכונת מתאימה. ברם, לעת עתה נהוגה בקהילותינו מסגרת מצומצמת יותר, חד שבועית, שעתיים אקדמאיות בכל פעם (דהיינו – משך כל שיעור הוא שעה וחצי). השיעורים המובאים להלן מותאמים למסגרת הנוכחית, אולם ניתן כמובן להרחיבם. משמעות הדבר היא, שהיה עלי להוציא נושאים רבים מן התכנית, ולצמצם נושאים אחרים. בהתחשב במסגרת הנוכחית, אני סבורה כי תכנית זו מקיפה למדי.

החוברת בנויה ממערכי שיעור בנושאים שונים. ניתן ללמדם כיחידות רציפות (סדרה בנושא היסטוריה של עם ישראל, סדרה בנושא מעגל החיים וכו'), או לגוון ולשלב בין הסדרות על ידי יצירת סדרות-שעורים קצרות יותר. את השעורים הקשורים לחגים יש ללמד, כמובן, בצמוד לחגים. כיוון שרשימת השיעורים המוצעת כאן כוללת 58 שיעורים, אני מציעה, כי בנוסף

לשיעורים השבועיים יתקיימו שיעורים נוספים לפני כל חג או שיעורי השלמה בהתאם לצורך, על מנת להקיף את הנושאים כולם.

מערכי השיעור חולקו לשישה שערים, ומתוכם העליתי כאן על הכתב שיעור לדוגמא מכל שער. אני תקווה, כי בשנה הקרובה, לאחר ליבון התכנית והראציונאל במסגרת תנועתית רחבה יותר, נוכל להגיע להישג כפול: הן חוברת שתכלול את כל מערכי השיעור ושתוכל לשמש רבנים ורבות וכל מי שעוסק/ת בתחום הגיור; והן "חוברת" לתלמיד/ה בעברית קלה, שתבטא את עמדת התנועה ליהדות מתקדמת בנושאים השונים הנלמדים בקורס, ושתוכל לסייע למתגיירים/ות בלימודם/ן.

לצד ספרות מחקרית, כוללת הביבליוגרפיה המוצעת כאן גם פריטים פופולריים יותר באופיים. על אף שמדפי הספריות מלאים בספרות העוסקת ביהדות, החל מספרות הלכתית וכלה בהיסטוריה של עם ישראל, בחרתי להביא כאן גם ספרים וחוברות הנוטים לתמצת ולהנגיש את החומר. נראה לי, כי ספרות כזאת תשמש באופן נכון ופשוט יותר את סגל ההוראה. כמו כן, היא עשויה להיות נגישה יותר לקהל התלמידים/ות, שרמת העברית שלו, בד"כ, איננה גבוהה.

בעניין הביבליוגרפיה כדאי להעיר עוד, כי טרם עלה בידינו להוציא כתנועה חיבור מקיף העוסק באורח חיים מתקדם במדינת ישראל. דבר זה מציב את תלמידינו ותלמידותינו בפני בעייה, שכן, מאין אלטרנטיבה אחרת, אנחנו שולחים אותם/ן לקרוא ספרות אורתודוקסית, שאיננה תואמת את אורח חיינו ואת הדגשים אותם אנחנו מבקשים לשים בתהליך הלימוד. דווקא משום כך ישנה חשיבות בחיבור מקביל, שייעד לתלמידים/ות ויוכל לשרת אותם/ן במהלך לימודיהם/ן. אני תקווה כי בשנה הקרובה יעלה בידינו להפיק חיבור כזה.

מבוא וראציונל

בטרם אעבור לתכנית הלימוד, אני סבורה שמן הראוי לנסח את הראציונל העומד מאחורי תכנית הגיור בתנועה ליהדות מתקדמת. במסמך שניסחה הרב רובינשטיין פורטו עקרונות הלימוד, אולם היא עוסקת בעיקר בשאלות פדגוגיות. כאן אני מבקשת להציג את העקרונות עצמם, הרעיוניים, החינוכיים והתיאולוגיים, שעליהם אנחנו מתבססים בתהליך הגיור.

דומה כי אין עוררין על כך, כי אנחנו מבקשים להביא לידי כך שבסיום תהליך הגיור יוכלו המתגיירים והמתגיירות ליישם "אורח חיים יהודי". ברם, המונח "אורח חיים יהודי" הוא מונח חמקמק, שוודאי יהיו בינינו חילוקי דעות לגבי משמעותו. על אף זאת אנחנו מבקשים לעשות זאת, תוך כך שניתן בידי בוגרי ובוגרות התכנית כלים מספיקים לבניית מה שהוא בעיניהם "אורח חיים יהודי". מכאן, שעלינו להפנים את מלוא מובנה של סיסמתנו: "יש יותר מדרך אחת להיות יהודי/ה". להשקפתי, מטרתנו איננה ללמד כיצד חיים ומה עושים, אלא ללמד לחשוב. לפתוח פתח, להכיר, לדון, לבחון מגוון גדול של נושאים הקשורים לתרבות, למורשת, למסורת, להיסטוריה, לסמלים היהודיים, ובד בבד לאפשר למתגיירים ולמתגיירות למצוא את הדרך האישית שלהם ליישם את יהדותם בפועל בחיי היומיום, במהלך השבוע, במהלך השנה ובטקסי החיים.

תפישתי היא, כי עלינו לבנות קורס שאיננו אקדמי גרידא, אלא מסגרת שתביא להפנמת החומר הנלמד, ברוח היהדות המתקדמת. בכך אני אומרת למעשה שני דברים: ראשית, שעלינו לבנות שיעורים שאינם עיוניים בלבד, אלא גם רגשיים, ומזמינים השתתפות והתלבטות פעילה של התלמידים והתלמידות. שנית, שעלינו למצוא את דרך המלך בין הענקת ידע לבין השארת מקום מספיק להתלבט עם הידע הזה ולהגיע להכרעה אישית. על כן אני מציעה, כי בכל שיעור יתקיים דיון, בו יאמרו התלמידים והתלמידות מה הם לוקחים איתם מאותו שיעור, איזה רעיון מעורר בהם מחשבה או הוא כזה שהם מזדהים איתו או רואים אפשרות ליישם אותו בחייהם.

מנקודת ראות דידקטית, עולה המתח שבין הרצון להעמיק בכל היבטי הנושא הנלמד, כולל השלכותיו בקהילות היהדות המתקדמת, לבין הרצון לפשט את הדברים ולהעביר את החומר בצורה ברורה, תוך התחשבות במחסום השפה. ניסיתי להביא כאן דוגמאות לשיעורים, המשלבים התייחסות רצינית ואף ביקורתית לנושאים השונים. אף על פי כן בחרתי שלא לעסוק בהיבטים העשויים לבלבל את התלמידים/ות. דוגמא לכך היא מצוות הישיבה בסוכה: כידוע, קיימת דעה במחקר, כי מקורה של מצוות הסוכה הוא חקלאי, והיא קשורה לצורך הקדום להקים סוכות

במטעי הפרי בעת האסיף. זאת, בניגוד להסבר המקראי-היסטורי, המספר על הסוכות שהקימו בני ישראל במדבר. בחרתי שלא להביא גישה זו, ולהסתפק בכך שהסוכה מקשרת אותנו לזיכרון הלאומי-היסטורי.

עוד חשוב לומר, כי במהלך הלימוד כדאי לשים דגש על היבטים הקרובים ללבם של התלמידים והתלמידות, וכי החומר יילמד תוך רגישות לעולם ממנו הם באים/ות וללכטים שאותם הם/ן חווים/ות. להלן כמה דוגמאות:

א. כאשר מלמדים את סיפורו של אברהם בפרק י"ב בבראשית ("לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך"), כדאי לקשר את הסיפור לבחירה שעשו המתגייסים/ות: עזיבת מקומם הגיאוגרפי, עזיבת המולדת, עזיבת המשפחה, עזיבת התרבות, האמונה והשורשים מהם הם/ן באים/ות – בעבור תרבות, מסורת, מקום ועם אחרים. כדאי לדון על הקושי בכך, על המחיר וגם על התמורה והאומץ. עוד כדאי לקשר את השיעור לעובדה שהם ייקראו "בני ובנות אברהם ושרה" ולקשר המיידי שלהם לאבינו ואימנו הקדמונים. כך ניתן ליצור הזדהות עם הדמויות וקשר לעם ולאבותיו ואימותיו, כמו-גם תחושת גאווה וייחוד על הדרך אותה בחרו.

ב. כאשר עוסקים בברית המילה (בראשית, י"ז) יש לעשות זאת, כמובן, תוך רגישות מיוחדת לקושי הנובע מן הצורך להימול כחלק מתהליך הגיור. ניתן להדגיש את היותה של המילה סמל של העם היהודי, בעיתות עצמאות כמו-גם בזמן רדיפות (גזירות אדריאנוס; זיהוי יהודים על פי היותם נימולים בעת השואה ועוד), ואת האספקטים החברתיים בימינו. עוד אפשר לדבר על הקשר המשפחתי בין אבות לבנים, על העוצמה שבסימן שהוא גם פיזי ולא רוחני בלבד ועל המשמעות העמוקה שבבחירה להיות יהודי כאשר המחיר גבוה אף-הוא. כל זאת, תוך אמפטיה רבה ונתינת מקום לביטוי קשיים, לבטים והתנגדות.

ג. לצד רעיון הבחירה בעם ישראל, כדאי להדגיש גם את העובדה שכל בני האדם נבראו בצלם אלוהים, ושכל אחד ואחת מאיתנו ישנו אלמנט אלוהי, ללא הבדלי דת וגזע. כבוד לאדם באשר הוא או היא אדם הוא יסוד מהותי בהשקפת עולמנו. נראה לי, כי חשוב שניזהר מהעברת מסר הפוסל את חייהם הקודמים ואת האנשים הקרובים להם שהם חלק חשוב, משמעותי ותומך (כך אני מקווה) בחייהם.

רשימת השיעורים

שער ראשון: ערכים

- א. מונותאיזם
- ב. הטוב והרע
- ג. בחירה חופשית ותשובה
- ד. תיקון עולם
- ה. מעמד האישה
- ו. נעשה ונשמע

שער שני: מעגל החיים

- א. טקסי לידה: ברית מילה, זבד הבת, פדיון הבן
- ב. בר/בת מצווה
- ג. נישואין וגירושין
- ד. קבורה ואבל: קריעה, שבעה, שלושים, יום-השנה, קדיש
- ה. גיור
- ו. הטבילה במקווה

שער שלישי: תפילה וסידור

- א. כיפה, טלית ותפילין (הערה: מומלץ, לאחר הלימוד, להקדיש פגישה להכנת טליתות וכן לערוך תפילת שחרית עם הנחת תפילין)
- ב. ספר התורה והקריאה בתורה
- ג. מבנה כללי של התפילות (בדגש על תפילות שבת)
- ד. קריאת שמע
- ה. תפילת עמידה
- ו. סידור רפורמי וסידור אורתודוכסי

שער רביעי: מועדי ישראל

- א. ראש השנה, הימים הנוראים ויום הכיפורים
- ב. סוכות
- ג. שמחת תורה
- ד. חנוכה
- ה. ט"ו בשבט (הערה: מומלץ לערוך סדר ט"ו בשבט לאחר הלימוד על החג)
- ו. פורים
- ז. פסח (א): מפסח מצרים לפסח דורות
- ח. פסח (ב): נקודות ציון, סמלים ומנהגים בהגדה של פסח
- ט. ל"ג בעומר
- י. ספירת העומר ושבועות
- יא. ארבעת הצומות: י' בטבת, י"ז בתמוז, ט' באב, צום גדליהו

הערות:

1. יום הזכרון לשואה ולגבורה, יום הזכרון לחללי מערכות ישראל ויום העצמאות יידונו בשער הששי.
2. יום הזכרון הממלכתי ליצחק רבין יידון במסגרת הדיון על ארבעת הצומות, ובפרט – צום גדליהו.
3. ראש חודש והחודשים העבריים יילמדו תוך כדי העיסוק בשיעורים אחרים, כגון במבליך הלימוד על ראש השנה.

שער חמישי: הבית היהודי

- א. מזוזה ותשמישי קדושה נוספים
- ב. שבת (א): הדלקת נרות, קידוש, הברכה על הלחם, הבדלה (הערה: מומלץ לערוך סעודת שבת וטקס הבדלה)
- ג. שבת (ב): משמעות השבת ו-ל"ט אבות מלאכה
- ד. כשרות

שער שישי: נקודות ציון בהיסטוריה של עם ישראל

- א. מבוא: היהדות כעם וכלאום
- ב. בריאת העולם
- ג. נוח, שבע מצוות בני נוח, דור הפלגה
- ד. האבות והאמהות
- ה. סיפורי יוסף
- ו. השיעבוד ויציאת מצרים
- ז. מתן תורה והנדודים במדבר
- ח. מכיבוש הארץ ועד שאול
- ט. דוד, שלמה, ופילוג הממלכה
- י. מחורבן בית ראשון לחורבן בית שני
- יא. דמויות מפתח בתקופת חז"ל (א): הלל ושמאי, ריב"ז ותלמידיו, ברוריה
- יב. דמויות מפתח בתקופת חז"ל (ב): רבי עקיבא ובר-כוכבא, רבי יהודה הנשיא
- יג. מתקופת הגאונים ועד גירוש ספרד
- יד. פרשנים ויוצרים בימי הביניים: רמב"ם, ריה"ל, רשב"ג
- טו. האר"י ומקובלי צפת, קארו וה"שולחן ערוך"
- טז. החסידות
- יז. השכלה, רפורמה ואורתודוקסיה
- יח. ראשית הציונות
- יט. הרצל
- כ. מקצת מיצירתם של אנשי העליה השניה והעליה השלישית
- כא. השואה
- כב. בן גוריון
- כג. מלחמת העצמאות
- כד. מגילת העצמאות, התקווה, סמל המדינה
- כה. זרמים ביהדות העכשווית

מערכי-השיעורים:

הצעות לדוגמא

שער ראשון – ערכים

שער הערכים מציג מספר עקרונות יסוד שניתן לראותם כמאפיינים את תפישת העולם והתיאולוגיה ביהדות. המושג "היהדות", ב-ה' הידיעה, הינו מושג חמקמק לכשעצמו כאשר מדובר בתרבות בת אלפי שנים, על כל שינוייה וגווניה. אף על פי כן, נראה כי ישנם כמה קווי יסוד המייחדים את תרבותנו, תוך דגש על השקפת עולם יהודית-מתקדמת.

בשער זה נעמוד על משמעותו העמוקה של מושג המונותיאיזם ומופשטות האל, על הקושי של האדם להתמודד עם מושגים אלה ועל פתרונות שניתנו לקושי זה. עוד עוסק שער זה בביטויים המגשימים את האל במקרא, במושג "דיברה תורה בלשון בני אדם", בהבנת האל כמקור הטוב והרע גם יחד, בתורת הנביאים ורעיונות העוסקים בתפקידו של האדם עלי אדמות ותיקון עולם וכן בשינויים במעמדה של האישה ובהיותה של היהדות דת ותרבות שבמרכזה העשייה.

ביבליוגרפיה נבחרת:

אברהם יצחק גרין, *בקשו פני, קראו בשמי, עם עובד, תל-אביב, 1997*.

פולה היימן, האישה היהודיה בסבך הקידמה, מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ירושלים, תשנ"ז, 1997.

אברהם יהושע השל, *אלוהים מבקש את האדם*, מאגנס, ירושלים, תשס"ג.

שלום רוזנברג, *טוב ורע בהגות היהודית*, האוניברסיטה המשודרת, משרד הבטחון-ההוצאה לאור, תשמ"ה, 1985.

שיעור לדוגמא: "נעשה ונשמע"

השיעור עוסק בחשיבותה של העשייה בתרבות היהודית (כניגוד לאמונה/פילוסופיה/רעיונות בלבד), ועל היתרונות והחסרונות שבגישה זו.

הכנה לשיעור: התלמידים/ות יתבקשו להגיע לשיעור לאחר שמילאו שאלון לגבי המסורות הנהוגות בתרבותם (ר' להלן).

השיעור יפתח בסיפורים על המסורות שמהם הם/ן באו ועל הקושי (או ההקלה) שבפרידה ממסורות אלה. כך ניתנת לגיטימציה לכלול בתוך עולמם/ן החדש גם רכיבים מעולמם/ן הקודם (כגון סיפורים, מאכלים מסויימים ועוד).

שאלה: מהם הייתרונות והחסרונות של מסורת? מחד גיסא, מסורת עשויה להיות מעיקה, ליצור ציפיות ומתחים כאשר איננו עומדים בציפייה לקיים אותה, להצטייר כמגבילה או מיושנת; מאידך גיסא, המסורת יוצרת תחושת המשכיות ובטחון.

נקודה לדיון: כאשר בוחרים להצטרף לעם, קל יותר לעשות זאת דרך חיבור לחברים ומשפחה. על כן כדאי ליצור מסורות קטנות של המעגל המשפחתי: כיצד מתכוננים לשבת; אילו מאכלים אוכלים בשבת; יצירת טקס הדלקת נרות שבת/חנוכה הכולל בתוכו גם אמירה או ברכה אישית, ועוד.

כאשר אנחנו מדברים על היהדות בכתרבות שבמרכז העשייה, כוונתנו למסורות כאלה ולמסורות נוספות, הקשורות להויית החיים היהודית.

* בשלב זה מוזמנת הכיתה לתת דוגמאות הקשורות לעשייה ממש, כלומר לריטואלים: הדלקת נרות שבת, הדלקת נרות חנוכה, הנחת תפילין, סדר פסח, שמירה על כללי הכשרות וכו'.

שמות, כ"ד, 7

וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנוֹ הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר-דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע:

העקרון "נעשה ונשמע" פירושו עשייה תחילה, והבנת משמעות הדברים רק לאחר מכן. על פי מושג זה, העשייה היא-היא העיקר, והיא איננה קשורה בהבנה כל שהיא את סיבת העשייה. ברם, תפישה כזו נראית כמאפיינת זרמים שמרניים יותר, בעוד שהיהדות המתקדמת חקקה על דגלה רעיונות הנראים כהפוכים: תחילה על האדם ללמוד את המנהג/המצווה על מקורותיהם והרעיונות העומדים מאחוריהם, ורק לאחר מכן תבוא ההחלטה האם לקיים מנהג/מצווה אלה. אף על פי כן, החיים אינם נעצרים כאשר אנחנו מחליטים להכניס אל תוך חיינו פרקטיקה דתית ותרבותית. אין באפשרותנו ללמוד כל דבר לעומקו לפני שנחליט האם לעשותו. על כן, פעמים רבות העשייה מקדימה את ההבנה העמוקה של המעשה, ורק מתוך העשייה אנחנו הולכים ומגבשים לעצמנו את משמעותו של הריטואל עבורנו (ומשמעות קיומו של הריטואל יכולה להיות גם קיום מסורת והמשכיות הדורות, חינוך הילדים ועוד).

נראה לי, כי כדאי לתרגל בשיעור זה את רעיון העשייה בפועל, אף אם הדבר יראה כמוזר כאשר הוא נעשה מחוץ לקונטקסט. ניתן לתקוע בשופר; להדליק נרות שבת ולתרגל את הברכה; לחוות את ההתעטפות בטלית; להדליק נרות חנוכה; להניח תפילין; לבצע נטילת ידיים ועוד. כמובן, ניתן

לעשות את כל אלה במהלך השיעורים הרלונטיים או בקונטקסט חוויתי ממש (כגון בטקס הבדלה במוצאי שבת או בסעודת שבת), אולם כוחה של החוייה עשוי להיות משמעותי אף אם נעשה באופן מלאכותי. ייתכן שדווקא כאן אפשר יהיה לדון בקושי שביצירת חיבור רוחני ונפשי לאקט חיצוני (שהרי – יהיו כאלה שהדלקת הנרות תיראה להם/ן מלאכותית ועל כן קשה לביצוע ומוזרה, גם אם תיעשה בערב שבת ממש).

סיכום: הבחירה להצטרף לעם ישראל היא בחירה אקטיבית. אין מדובר רק באמונה, אלא באורח חיים ושייכות לתרבות ולהיסטוריה. בעשייה יש כוח עצום – היא מכריחה אותנו להוציא מן הכוח אל הפועל את אמונותינו וערכינו, ולבטא אותם כלפי חוץ, בפני אחרים. העשייה, המלווה באמירה, מחצינה את הבחירה שלנו. כך אנו נדרשים/ות להתבונן במה שבחרנו ולבחון אותו. זאת ועוד – העשייה מקדמת אותנו משלב ההתלבטות אל שלב ההחלטה. גם אם לא תמיד יהיה ברור לנו מדוע אנחנו עושים ועושות טקס או מנהג מסויים, עשייתו תעמיד בפנינו את השאלה, ותבהיר לנו אילו משמעויות נוכל לבחור להעניק לעשייה זו.

נספח: שאלון מסורות משפחתיות (למילוי על ידי התלמידים/ות לפני השיעור)

משמעות השם:

שמי המלא:

משפחתי במקור מ:

נולדתי ב:

מאכלים

מאכל או מתכון שעובר במשפחה מדור לדור:

שם המאכל: _____

פרוט המתכון:

לבוש

האם ישנו בגד או פריט-לבוש שעובר במשפחה מדור לדור? מהו? _____

האם מקובל במשפחה שלך ללבוש לבוש מסוים באירועים מסוימים? איזה?

מסורות וסיפורים

האם קיימים סיפורים ומסורות העוברים בעל פה מדור לדור?

דברים נוספים שעוברים במשפחה מדור לדור

שער שני: מעגל החיים

שער זה כשמו כן הוא – הוא עוסק במעגל החיים היהודי מלידה עד מוות ואבל, תוך עמידה הן על הטקסים המסורתיים והן על חידושיה של התנועה ליהדות מתקדמת בנוגע לטקסים השונים. כמו כן, הוספתי לשער שני שיעורים החורגים מהגדרתו הכללית: שיעור העוסק בתהליך הגיור, משמעותו ודרישותיו, ושיעור העוסק בטבילה (בעיקר בהקשר של נידה וגיור). ניתן וכדאי להעביר מקצת מן המאפיין והמייחד את היהדות המתקדמת באמצעות סדרת שיעורים זו, כגון: שוויון בין המינים, מסורת מול חידוש, יצירתיות המבוססת על לימוד ועוד.

ביבליוגרפיה נבחרת:

מנחם הכהן, *ספר חיי אדם (לידה/גיל מצוות/כלולות)*, כתר, ירושלים, 1993.
רוחמה וייס גולדמן ויוכי ברנדס, *לרקוד על כמה חתונות*, חידוש, ירושלים, 1996 (והביבליוגרפיה שם, עמ' 190-192).
שאול מייזליש, *חיי אדם (ברית מילה, בר מצווה/נישואין/אבל)*, מודן, תל-אביב, 1987.

שעור לדוגמא: נישואין וגירושין

בשיעור זה נעמוד על התפתחותו ההיסטורית של הטקס; השלבים השונים בטקס הנישואין ומשמעותם; תפישת היהדות המתקדמת את הטקס.
הערה: לטבילה במקווה יוקדש שיעור נפרד.

בראשית, ב', 21-24

וַיִּפֹּל ה' אֱלֹהִים תְּדַמָּה עַל-הָאָדָם וַיִּשָּׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצִּלְעָתוֹ וַיִּסְגֶּר בָּשָׂר תַּחְתָּנָה: וַיָּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת-הַצֶּלַע אֲשֶׁר-לָקַח מִן-הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיִּבְרָא אֶל-הָאָדָם: וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הִפְעַם עִצָּם מֵעַצְמִי וַיִּבָּרַךְ מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִשׁ לָקַחָהּ-זֹאת: עַל-כֵּן יַעֲזֹב-אִישׁ אֶת-אָבִיו וְאֶת-אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד:

פסוקים אלה מספר בראשית רואים באיחוד בין הגבר לאישה את הנורמה. איחוד זה מבוסס על העובדה שמקורה של האישה בצלע האדם, בגופו, ועל כן הם שואפים להתאחד יחדיו שנית, במעין תשוקה קדמונית הטבועה בבשרם.

שאלה: אילו קשיים עלולים להתעורר מפסוק 24, לאור המציאות בימי התנ"ך ובימינו?
כדאי לדון על הזיווג גבר אחד-אישה אחת לעומת ריבוי הנשים שאנו מוצאים במקרא, ולהבחין בכך שהאידיאל, כנראה, הוא הנאמר בפסוק 24. בהקשר זה ניתן להזכיר את חרם דרבנו גרשום. כמו כן ניתן לדון בכך שהתורה איננה מכירה כלל התקשרות בין שני גברים או שתי נשים, ואף איננה מעניקה לגיטימציה לזיווג כזה.

שאלה: מה עשויה להיות הסיבה לאי ההכרה בזיווגים חד-מיניים? ניתן לדון ברצון לשמור על מצוות "פרו ורבו" וכן בנסיון להתרחק ממנהגי עובדי האלילים.
היהדות מנסה להציב גבולות – בינה לבין עמים אחרים (ניתן להזכיר את העובדה שהומוסקסואליות רווחה בתקופה הרומית), וכן בתוך המערכת הזוגית: יחסי מין הם דבר טוב ומותר, אולם יש להמנע מיחסים הנתפסים כ"תועבה", כגון ניאוף, גילוי עריות ואף הומוסקסואליות. מן הראוי להזכיר את העובדה כי על אף שהתורה רואה בהומוסקסואליות "תועבה", היהדות המתקדמת פוסלת גישה זו וטוענת כי שינוי הזמנים והשוני בהבנתנו את הפסיכולוגיה של האדם ואת צרכיו מביאים בהכרח לשינוי גם בהשקפות עולם שאנחנו מוצאים בתורה. איננו ראשונים בכך – חרם דרבנו גרשום הוא דוגמא לכך שהיהדות התאימה את השקפותיה למציאות המשתנה, ואולי לכן שרדה כתרבות.

התפתחותו ההיסטורית של הטקס

בתקופת המקרא התבטאה ההתקשרות הזוגית בעיקר במעבר לחיים משותפים וקיום יחסי מין. עצם המעבר של האישה למשפחתו ואוהלו של הגבר, סימנה את היותם נשואים זה לזה.
יחד עם זאת, נלמדו מן התורה שלושה סוגים של קידושין: קידושי ביאה ("כִּי-יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָעִלָּהּ" – דברים, כ"ד, 1); קידושי שטר ("...וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתָת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשָׁלַחָהּ מִבֵּיתוֹ: וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה וְהָיְתָה לְאִישׁ-אַחֵר" – דברים, כ"ד, 1-2. ואם הגירושין בשטר, מכאן שגם לקדש ניתן בשטר); קידושין בשווה-פרוטה ("כִּי-יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה" – דברים, כ"ד, 1. הלקיחה מתפרשת כקניין בכסף). כיום נעשים הקידושין רק באמצעות "שווה פרוטה" – המקובל הוא לקדש בטבעת.
בתקופת התלמוד הייתה הפרדה ברורה בין האירוסין (או הקידושין) לבין הנישואין. בשלב האירוסין נכתבה הכתובה והגבר קידש את האישה. בכך הם נחשבו כזוג נשוי לכל דבר ועניין, אולם לא חיו יחד. אילו אינם האירוסים הנהוגים כיום, שהם מסיבה בלבד, ללא משמעות משפטית. בתקופה הקדומה היו האירוסין מחייבים, ועל מנת להפר אותם היה צורך בגט.

בשלב השני, שהתקיים לאחר כשנה, התקיים טקס שבו עברה האישה מביתה לביתו של החתן. בטקס זה ברכו את הזוג בשבע ברכות, והם עמדו מתחת לטלית. מאז ימי הביניים אוחדו הטקסים, הן מסיבות כלכליות (הנטל שבעריכת שתי מסיבות) והן מסיבות אחרות. הטקס שעורכים כיום הוא איחוד של שני טקסים אלה. כן נוספה לטקס שבירת הכוס, המקושרת בעיקר לאבל על חורבן המקדש.

מרכיבי הטקס ומהלכו

א. **הכתובה.** הכתובה היא שטר המפרט את התחייבותו של הבעל כלפי אישתו, שבזמן הקדום (ולעיתים אף בימינו) הייתה תלויה בו לפרנסתה. הכתובה הינה שטר קניין, ובו קונה הבעל בעלות על אישתו. היא כתובה ארמית, מפני שזו הייתה השפה הנהוגה בזמן הקדום, והכוונה הייתה שכולם יבינו את הנאמר בה. על הכתובה חתומים שני עדים, גברים, החותמים עליה עוד לפני תחילת הטקס. בטקס רפורמי הכתובות הינן בעברית, הן שוויוניות (מתוך תפישת המחוייבות ההדדית של בני הזוג זה לזה) וגם נשים יכולות לחתום עליה כעדות.

ב. **ברכות האירוסין.** בברכות האירוסין מברכים על היין, וכן הן מדגישות את קשירת הקשר הבלעדי בין בני הזוג, בעיקר מבחינה מינית. מכאן משתמע, שהיהדות רואה בחיוב את ההיבט המיני כחלק מחיי הנישואין, אולם מציבה עליו מגבלות – הן חוקי העריות והן האיסור לקיים יחסי מין עם אישה שאיננה אשתך. בטקסים רפורמיים יש הנוהגים לשנות את נוסח ברכות האירוסין, כך שתהיינה הדדיות יותר, אך יישמר מרכיב ההתקדשות.

ג. **הקידוש בטבעת.** לאחר ברכות האירוסין מקדש הגבר את האישה בטבעת. משמעות המילה "לקדש" הינה להבדיל ולייחד אישה זו מכל שאר הנשים בעולם. במילים אחרות – בקידוש האישה הגבר מצהיר על בחירתו בה. בטקסים רפורמיים גם האישה מקדשת את הגבר בטבעת ובכך גם היא מצהירה על בחירתה בו, ובו בלבד.

ד. הקראת הכתובה.

ה. **שבע ברכות**. אלו הן שבע ברכות לזוג, אך הן כוללות גם ברכות על העולם שבו אנו חיים, על הבריאה, על האדם ותפקידו בעולם ועל השמחה שבמעמד. בטקס רפורמי יש הנוהגים לשנות ולהוסיף לנוסח המסורתי גם ברכות אישיות.

ו. **שבירת הכוס**. שבירת הכוס היא מנהג בלבד, והיא מסמלת באופן מסורתי את האבל על חורבן המקדש. באופן רחב יותר ניתן לראות בה גם ביטוי לרעיון שחינו מורכבים משמחה ומעצב, או ביטוי לאבל או עצב אישי של בני הזוג. בטקס רפורמי יש הנוהגים להחליף את המשפט המסורתי במשפט אישי יותר.

בנספח לשיעור זה חומרים שונים הקשורים לטקס החתונה, הן מסורתיות והן יצירתיות. כדאי להראות חומרים מסוג זה לכיתה, או אף לעשות תרגיל כגון השוואה בין נוסח הכתובה המסורתית לכתובה הרפורמית; חידוש מול מסורת בטקס רפורמי, ועוד. מבחינה מתודית, ייתכן שכדאי ללמד תחילה את הטקס המסורתי, ורק אחר כך לעמוד על ההבדלים המרכזיים בינו לבין טקס רפורמי. בכל מקרה, חשוב מאוד שהתלמידים/ות יבינו את מרכיבי הטקס הרפורמי, מפני שחלקם ינשאו בטקס כזה וכדאי לנצל את ההזדמנות לעמוד על מאפייניו.

בעניין הגירושין כדאי להסביר בקיצור את המונח "גט" ואת הנאמר בכתב הגט ("הרי את מותרת לכל אדם"). כמו כן נראה לי שכדאי להסביר, כי החלטת מועצת הרבנים המתקדמים היא שלא לערוך טקסי גט, ולכן גם אלו הנישאים אצלנו מתגרשים ברבנות הראשית. הערה: בהקשר זה ניתן להסביר גם מהי "ממזרות", אך הדבר תלוי ברמת הכיתה ובשיקול הדעת של המורה.

ברכות האירוסין – הנוסח המסורתי

ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, בורא פרי הגפן.
ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצננו על העריות, ואסר לנו את הארוסות, והתיר לנו את הנשואות לנו על ידי חפה וקידושין.
ברוך אתה ה', מקדש עמו ישראל על ידי חפה וקידושין.
עיקרו של טקס זה היא ההתקדשות. פירוש הדבר הוא, שמין לכשעצמו נתפש ביהדות כדבר חיובי ביותר, אולם יש לו גבולות – אין לקיים יחסי מין עם אדם אחר מלבד זה/זו שלו/לה אנו נשואים, וכן אין לקיים יחסי מין שהם בבחינת גילוי עריות.
ניתן להסביר בקיצור כמה מן הקשיים העולים מטקסט זה, כגון – נוסח ברכה זה נאמר על ידי הגבר (או בא-כוחו) ועל כן איננו שוויוני; הזוג כבר חי יחד לפני החתונה ועל כן הנאמר בו עלול להשמע לא רלוונטי.

הצעות לנוסחים אלטרנטיביים לברכות האירוסין (הברכה הראשונה, על היין, נאמרת תמיד)

1. ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, בורא פרי הגפן.
2. ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, אשר קידש יחסי איש ואישה בחופה ובקידושין, ורואה אהבה ראויה לקדושה ולשמחה. ברוך אתה ה', המקדש בחופה ובקידושין.
3. ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו ומקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין.
4. ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, המברך את האוהבים ומקדש את רגע חיבור נשמותיהם לאחת בחופה ובקידושין.
5. ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו והתיר לנו את הנשואים והנשואות לנו על ידי חופה וקידושין. ברוך אתה ה', מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין.

נוסח הכתובה המסורתית בתרגום לעברית

בסימן טוב ובמזל טוב

ב _____ בשבת _____ לחודש _____

שנת חמשת אלפים שבע מאות ששים ו _____ לבריאת העולם

למניין שאנו מונים כאן ב _____ במדינת ישראל

אנו העדים החתומים מטה מעידים איך שהחתן הנכבד _____

אמר לבתולה הנאה ויעלת החן _____

היי לי אישה כדת משה וישראל. ואני במאמר ובעזרת השם אעבוד ואכבד ואזון ואפרנס ואכלכל ואלביש אותך כמשפט בני ישראל העובדים ומכבדים וזנים ומפרנסים ומכלכלים ומלבישים ומקשטים את נשותיהם באמת ובאמונה. ומתחייב אני לתת לך מוהר בתולידך ערך מאתיים זוזים כסף צרוף הראויים לך מדין תורה, ומזונותיך וכסותיך וכל צרכיך, ולחיות חיי משפחה באהבה וחיבה ורעות כדרך כל הארץ.

והסכימה ונתרצתה מרת _____ הכלה הנזכרת, ותהי לו לאישה.

ואת הנדוניה שהכניסה לו בין בכסף בין בזהב בין בבגדים ובין בכל צרכי הבית – הכל קיבל עליו החתן הנזכר בסך השווה למאה זוזים כסף צרוף, והוסיף לה החתן עוד סך השווה למאה זוזים כסף צרוף, סך הכל התחייבות השווה למאתיים זוזים כסף צרוף. ונתרצה החתן הנזכר והוסיף לה והתחייב לה בתשואות חן בתור תוספת כתובה להשלים לחיובים המוזכרים למעלה לסכום כולל העולה לסך _____ מלבד ערך כל בגדיה וחפציה ותכשיטיה השייכים לגופה.

וכך אמר החתן _____ : אחריות שטר כתובה זה נדוניה זו ותוספת זאת קיבלתי עלי ועל יורשי אחרי, שיועמדו לפרעון מכל המשובח והמעולה שבנכסי וקניני שיש לי תחת כל השמים, הן אלה שכבר זכיתי בקנינם והן אלה שאני עתיד לזכות בקנינם, נכסים שיש להם אחריות ושאינן להם אחריות, כולם יהיו אחראים וערבים לפרעון שטר כתובה זה נדוניה זו ותוספת זאת, ואפילו מהבגדים שעלי, בחיי ואחרי אריכות ימי, מעתה ועד עולם. ואחריות וחומר שטר כתובה זה נדוניה זו ותוספת זאת קיבל עליו החתן.

כחומר כל שטרי כתובות ותוספות כפי הנהוג בבנות ישראל כתקנת חכמינו ז"ל שלא כאסמכתא
ושלא כטופסי שטרות, בביטול כל מודעות ובפסול עדיהן
וקיבלו קנין מאת _____ למרת _____
הכלה הבתולה הנזכרת, בכלי שכשר לעשות בו קנין

והכל שריר בריר וקיים
נאום (עד) _____ נאום (עד) _____
גם אני החתן מודה על כל הנ"ל ובאתי על החתום יום הנ"ל _____

נוסח כתובה שוויוני ויצירת

בסימן טוב ובמזל טוב
ביום חמישי בשבת, כ"ח יום לחודש אב שנת חמשת אלפים שבע מאות חמישים ושמונה
למניין שאנו מונים כאן בתל אביב במדינת ישראל
אמר החתן _____ לכלה _____ :
היי לי אישה כדת משה וישראל
ובטבעת זו אשר אני מעניק לך היום ראי את סמל אושרנו המשותף
אמרה הכלה _____ לחתן _____ :
הייה לי לאיש כדת משה וישראל ובטבעת זו הרי אני מקודשת לך כאות להמשכיות המשפחה
היהודית
החתן והכלה באהבה, בלב שלם, בדעה גמורה, ברצון נפשם, הסכימו לבוא בברית הנישואין
ולהיות שותפים בחומר וברוח, בבניית בית נאמן בישראל, שבו ימצאו יחדיו אהבה ואחוה, שלום
ורעות.
החתן והכלה אמרו פה אחד : נהיה שותפים, נשאף להקים באחריות ובמסירות בית שבו תשרור
אהבה והבנה, עזרה הדדית, פתיחות והתחשבות, שבו נוקיר את המשותף והשונה בינינו. יהיו נא
חינו מתחדשים בכל עת, ולבנו שלם לקראת הבאות, התקוות והאכזבות, ההשגים והכשלונות.
נתמודד ברגישות ביצירה המשותפת והנפרדת של כל אחד מאיתנו. יהיה נא ביתנו נבנה והולך על
יסודות הציונות ואהבת האדם.

אחריות שטר כתובה זה קיבלו עליהם החתן והכלה

החתן _____ הכלה _____
הרב _____
עד _____ עדה _____

שבע ברכות – נוסח מסורתי

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, בורא פרי הגפן.

כמקובל בכל טקס יהודי, מברכים על היין, המסמל, שמחה, שפע ופוריות.

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שהפך ברא לכבודו.

ברכה זו עוסקת באל בורא-העולם.

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, יוצר האדם.

לאחר שברכנו על הבריאה בכללותה, אנחנו מברכים על בריאת האדם.

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר יצר את האדם בצלמו, בצלם דמות תבניתו,

והתקין לו ממנו בן עדי עד. ברוך אתה ה' יוצר האדם.

ובאופן ספציפי יותר – מברכים על כך שנבראנו בצלם אלוהים (ועל כן יש לנו שליחות בעולם/על

כן עלינו לזכור שמצד אחד בחרנו להנשא לאדם ספציפי, אבל מצד שני כל בני האדם שווים/ניתנה

לנו היכולת לבחור (למשל לבחור בן/בת זוג), ועוד.

שוש תשיש ותגל העקרה בקבוץ בניה לתוכה בשמחה. ברוך אתה ה' משמח ציון בבניה.

"העקרה" היא ציון, ירושלים, העומדת חרבה. מברכה זו עולה שהברכות נכתבו בגולה, כאשר

ירושלים עמדה חרבה, עקרה. כיום, יש מרבנינו הנוהגים להחליף את המילה "עקרה" במילה

"ציון", כדי להעיד על כך שירושלים כבר נמצאת בתהליך בנייה. בברכה זו אנו מקווים, כי השמחה

שלנו תושלם באמצעות השמחה הלאומים וכינון ארצנו מחדש, כינון פיזי, מוסרי ורוחני.

שמח תשמח רעים האהובים, כשמח יצירך בגן עדן מקדם. ברוך אתה ה' משמח חתן וכלה.

השמחה הלאומית באה לפני השמחה האישית, אולי כרמז לכך שאנחנו לא רק אנשים פרטיים, אלא גם חלק מעם. שוב הולכים מהכללי אל הפרטי, ועוברים מן השמחה הלאומית אל שמחת הזוג הנישא.

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר ברא ששון ושמחה, חתן וכלה, גילה, רנה, דיצה וחדנה, אהבה ואהבה, ושלום ורעות. מהרה ה' אלהינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה, קול מצהלות חתנים מחפתם ונערים ממשפתה נגינתם. ברוך אתה ה' משמח חתן עם הכלה.

ברכה זו ממזגת את הרעיונות שהובעו קודם לכן. מקובל לשיר יחד חלקים ממנה, ואפשר ללמד כאן את המנגינות השונות.

הצעות לנוסחים אפשריים לשבירת הכוס

נוסח מסורתי

החתן: אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, תדבק לשוני לחיכי אם לא אזכרכי, אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי.

* * *

נוסחים אלטרנטיביים

שבירת הכוס היא סמלית. בשברנו את הכוס אנחנו זוכרים את החורבן, ומסמלים את היותם של החיים מורכבים משמחה ומעצב. אולם נוסף, שבכוחם של החיים המשותפים, הזוגיות והאהבה להתגבר על העצב, השברים והמכשולים שבחיינו. החתן [והכלה?]: אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני.

* * *

לפני תום טקס הנישואין ומתוך תקווה לעתיד מאושר ושלו, ניצבים עכשיו _____ ו _____ מול הדברים הקשים המרתיעים אותם בעתיד לבוא. שבירת הכוס מסמלת עבורם את ניפוצם של פחדים אלה. אתם מוזמנים לחשוב, כל אחד ואחת מכם, על מה שמפחיד אתכם באופן אישי בעתיד, ומי ייתן ושבירת הכוס תהווה סגולה לחיים מאושרים לכולנו.

החתן והכלה: מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה.

* * *

שבירת הכוס היא סמלית. _____ ו _____ בחרו לסמל באמצעות שבירת הכוס את הקשיים והעצב שהם חלק מחיינו, ולבטא בכך את חוסנה של הברית ביניהם ואת יכולתם להתגבר יחד על קשיים אלה.

החתן והכלה: שנאהב תמיד, עם כל השברים והמהמורות שבדרך.

שער שלישי – תפילה וסידור

מטרת שער זה ליצור הכרות עם חוויית התפילה ועם התפילות העיקריות. מאליו מובן, שקל יותר לחוות את התפילה אם מבינים על מה מדובר בה ומה עשוייה להיות משמעותה. יש לקחת בחשבון, כי בקורס הגיור מדובר באנשים ונשים שהעברית אינה שפת אימם, ולעיתים שליטתם בה מוגבלת מאוד. דווקא משום כך כדאי להסביר את משמעות התפילות. השיעורים בשער זה אינם כוללים את התפילות כולן, מפאת היקפו המוגבל של הקורס. כמו כן, הושם דגש מיוחד על תפילות ערבית ובפרט – תפילות ערב שבת, שכן במרבית קהילותינו מתקיימות בעיקר תפילות ערב שבת, ואלו הן התפילות שהתלמידים/ות נחשפים אליהן. יחד עם זאת, חשוב ביותר להזמין/ן לתפילת שחרית של שבת, אף אם יש לערוך במיוחד לכבודם. כאשר נלמדות התפילות מומלץ בחום לא רק "לדבר על" אלא גם "לעשות את". כלומר, לקיים את אותם הטקסים שדובר עליהם בשיעור: הנחת תפילין חגיגית, סעודת שבת, הבדלה וכו'.

ביבליוגרפיה נבחרת:

- שו"ת מהרש"ל (שלמה לוריא, מאה 16), סימן ע"ב – ברכה ולימוד בגילוי ראש.
יצחק משה אלבוגן, *התפילה בישראל בהתפתחותה ההיסטורית*, תל-אביב, תשל"ב.
חננאל מאק, *מבוא לתפילות ישראל*, האוניברסיטה המשודרת, משרד הבטחון – ההוצאה לאור, תשס"ב, 2001.
יהורם מזור (עורך), *מחשבת התפילה בהגות היהודית המתקדמת והליברלית*, התנועה ליהדות מתקדמת, ירושלים, תשנ"א, 1992.
עזרא פליישר, 'לקדמוניות תפילות החובה בישראל', *תרביץ*, נט (תש"ן), עמ' 397-441.
עזרא פליישר, 'תפילת שמונה עשרה – עיונים באופיה, סדרה תוכנה ומגמותיה', *תרביץ*, סב (תשנ"ג), עמ' 179-223.
עדין שטיינזלץ, *הסידור והתפילה*, ידיעות אחרונות, תל-אביב, תשנ"ד, 1994.
אביגדור שנאן (עורך), *סידור אבי חי*, ידיעות אחרונות, ירושלים, תש"ס, 1999.

שיעור לדוגמא: כיפה, טלית ותפילין

הערה: בסוף מערך השיעור קיבצתי מספר מקורות, שניתן להשתמש בהם להעמקה המחשה של הרעיונות הנידונים בשיעור.

פתיחה: שיעור זה פותח סדרה של שיעורים העוסקים בתפילה. בשיעורים הקרובים נעבור על החלקים העיקריים של התפילה, ננסה להבין אותם טוב יותר מבחינה מילולית, וגם לבחון מה המשמעות של התפילות עברנו.

שאלה: האם אתם נהנים להתפלל? מה מקשה עליכם? מה עוזר?

בדיון עשויות לעלות הנקודות הבאות: קשה להתפלל בשפה שאיננה מובנת (וכדאי פה להבהיר ששפת התפילה קשה גם לאדם הדובר עברית כשפת אם); קשה להתפלל דווקא בשעה מסוימת, לפעמים יש צורך בתפילות אישיות (כוונה מול קבע); האם יש מענה בתפילה היהודית לתפילות אישיות (ייתכן שדווקא ברגעים בהם ישנו צורך כזה, האינסטינקט הוא דווקא לחזור אל התפילות המוכרות, למשל מן הנצרות, וכעת יש צורך "להחליפן" בתפילות מן המסורת היהודית); קשה לאדם שאינו דתי/מאמין להתפלל; תחושת בדידות בקהילה; קושי טכני להגיע לתפילות; ההקלה שבתפילה והזמן למדיטציה והרגעות; התפילה כנקודת זמן שהיא אמנם חובה, אבל מביאה אותנו אל השבת ויוצרת מסגרת לשבוע, ועוד.

שאלה: מהם הדברים העוזרים לנו להתפלל?

- הישיבה יחד והמפגש החברתי – כאשר אנחנו מכירים אנשים, קל יותר לבוא לבית הכנסת. יותר קל להתפלל בציבור, כי כך גם אם לא מבינים את תוכן התפילה אנחנו חלק מכולם.
- השירה יחד – גם אם לא מבינים את המילים, המוזיקה עוזרת להכנס לאווירת התפילה. לכן חשוב להגיע בתדירות גבוהה לבית הכנסת, כי אחרת לא מכירים את המנגינות ומרגישים תמיד זרות.
- התמקדות בקטע – לפעמים עוזר להתפלל מתוך נסיון למצוא במילים משפט או קטע המדבר על מה שעובר עלי בתפילה ספציפית זו או ברגע מסוים זה בחיי. אפשר לחשוב על המשפט הזה ולהתרכז בו, וזה לא פחות חשוב ממעקב מילה במילה אחר התפילה הציבורית.
- הלבוש המיוחד – לבוש חגיגי נותן תחושה של זמן "אחר", מיוחד. לכך נוספים הכיפה, הטלית והתפילין.

בשיעור זה נעסוק באותם חפצים או פריטי-לבוש המייחדים את התפילה.

הכיפה

הכיפה הינה מנהג, ולא הלכה, וכיסוי הראש היה מלכתחילה סמל למנהג של חסידות והקפדה יתירה. יחד עם זאת, הפכה הכיפה לסמל יהודי, המתקשר בעיקר לזמנים של תפילה וטקסים. יש להבחין בין הנימוקים לכיסוי הראש של גברים לבין אלו המחייבים כיסוי ראש לנשים: כיסוי הראש לגברים נתפש כ"מידת חסידות", כמזכיר את הענווה והתחושה ש"יש משהו מעלינו". לעומתו, כיסוי הראש לנשים נובע מהתפישה שגילוי השיער איננו צנוע, ויש לכסותו. על כן, לרוב, נשים רפורמיות (אם יבחרו בכיסוי ראש) יכסו ראשיהן בכיפה ולא במטפחת, כדי להדגיש שהדבר איננו נובע מעניינים הקשורים לצניעות. ישנן נשים רפורמיות החובשות כיפה מתוך התפישה השוויונית – הן סבורות, שאם מחייבים גברים לחבוש כיפה מן הראוי שגם נשים תחבושנה אותה. כיום הפכה הכיפה לא רק לפריט המאפיין אדם דתי, אלא לפריט המסמן את הזרם שאליו משתייך החובש אותה – כיפות סרוגות, בוכריות, או שחורות מייצגות באופן סטראוטיפי את החובש אותן (כדאי להביא כיפות להדגמה). מלבד חבישת הכיפות בבית הכנסת, נהוג לחבוש אותן גם בטקסים. יש החובשים כיפה גם בעת לימוד תורה או בשעת האוכל.

שאלה: מה תחושתכם/ לגבי הכיפה?

על אף שישנם כאלה החשים שלא בנוח בכיפה (או המתנגדים לחבוש אותה באופן עקרוני), במרבית המקומות חבישת הכיפה נתפשת כביטוי לכבוד למקום, ממש כשם שלפני הכניסה למסגד חולצים נעליים או לפני הכניסה לכנסייה מסירים את הכובע. כדאי להסביר מהי החלטת הקהילה בדבר כיפות, וכן לציין שבמקום כיפה אפשר לחבוש כובע בעת התפילה.

הטלית¹

הפעלה להמחשה: להציג בפני הכיתה מגוון גדול של טליתות – עם פסים שחורים, כחולים, לבנה, צרה, עם ובלי ברכה בעטרה, צבעונית, עבודת יד ועוד.

שאלה: מה לדעתכם/ הטלית הנכונה/הכשרה/האמיתית? (אפשר לעשות הצבעה או לשמוע דעות שונות).

בשלב זה מסבירים, כמובן, שכל טלית היא כשרה בתנאי שיש לה ציציות כשרות, ומדגישים כי כל בד רבוע בעל ארבע ציציות הוא למעשה טלית.² ניתן ללמוד זאת מן הברכה, שהמילה "טלית"

את ההפעלה המתוארת להלן למדתי מן הרב דן פרת.¹

איננה מופיעה בה, אלא רק המילה "ציצית". עוד כדאי להדגיש, כי אפשר לצייר על הטלית או לכתוב עליה כל מה שרוצים, ולהזמין את המשתתפים/ות לסדנת הכנת טליתות.

קריאה והסבר: מצוות ציצית.

הסבר על הקשירה האשכנזית והספרדית ומשמעותן (הסבר זה יצריך גם הסבר קצר על המושג "גימטריה" ומשמעותו).

ראיית הציצית בזמן התפילה יכולה להזכיר לנו את הנסיונות של להיות בני אדם טובים יותר, את העקרונות והערכים שהצבנו לעצמנו בחיים ואת הנסיון ללכת לאורם וכן לעזור לנו להתרכז בתפילה.

התפילין

את הציווי הנאמר בספר דברים "וְקִשְׁרֹתֶם לְאוֹת עַל-יָדְךָ וְהָיוּ לְטֶטֶפֶת בֵּין עֵינֶיךָ" הבינו חז"ל כמצווה מעשית (שוב, דגש על היהדות כמסורת השמה דגש על המעשה). "אות" פירושה סימן, אבל לא ברור מה פירוש המילה "טוטפות". מקובל לפרש אותה כתכשיט שנהוג היה לתלות על המצח, בין העיניים. מכאן, שדברי האלוהים צריכים להיכתב על היד ועל המצח, ולכן יצרו קופסת עור עם רצועות, שניתן לקשר על היד ועל המצח (כדאי להדגים ואפשר לתת לתלמידים/ות להתנסות בכך).

מה יש בקופסאות? הקופסאות מכילות ארבעה קטעים, "פרשיות", מן התורה, בהם מוזכרת מצוות התפילין, בנוסחים דומים זה לזה. בקופסה של היד כתובות כל הפרשיות על מגילת קלף אחת, ובתפילין של ראש ישנם ארבעה תאים, ובכל תא מגילה קטנה המכילה אחת מן הפרשיות (אפשר להראות את החריצים, המסמנים את קיומם של ארבעה תאים).

בשלב זה כדאי להראות תפילין בשלבי ייצור, או לפחות תפילין פתוחים.

שאלה: איך נראית לכם/ן מצווה זו? האם אתם/ן מרגישים/ות בנוח?

הנחת התפילין אכן נראית מעט מוזרה. זוהי ההזדמנות לנסות ולראות, האם ניתן למצוא בה משמעות בכל זאת. להלן מספר רעיונות:

א. התפילין מונחים על היד ועל הראש, ובכך מזכירים לנו לשלב בחיינו מעשה ומחשבה.

ב. תפילין של יד מונחים כאשר הקופסא פונה אל הלב, ובכך מזכירים לנו שכל דבר בחיינו מורכב ממחשבה, אבל גם מרגש.

לדעתי, אין צורך להיכנס כאן לענייני כלאיים והלכות בדבר אורך הציציות, אולם ניתן, כמובן, לעשות זאת.²

ג. התפילין, המונחים בבוקר, מזכירים לנו את עול המצוות, שניתן לפרשו כחובה לעשות בכל יום משהו למען תיקון עולם.

ד. הנחת תפילין כדבר ראשון בבוקר, מאלצת אותנו לקום מעט יותר מוקדם, ולייחד זמן בבוקר למעין מדיטציה קצרה והתכוננות לקראת היום שלפנינו. לסיום, עוברים על תהליך ההנחה כולו, כולל הברכות והסברן. הערה: פה כדאי להוסיף, שישנם שני נוסחים לברכה ושני סוגים של קופסאות תפילין, כנראה מפני שהיו קיימים שני מנהגים בעם, ורצו לשמר את שניהם. זוהי דוגמא ליכולת הכלה של מנהגים שונים ולפלורליזם ביהדות.

לאחר מפגש זה רצוי לקיים:

א. סדנת הכנת טליתות.

ב. תפילת שחרית חגיגית, כולל הנחת תפילין.

מקורות נבחרים

בבלי, ברכות, לב, ע"ב

תניא נמי הכי: המתפלל צריך שישא שעה אחת קודם תפלתו ושעה אחת אחר תפלתו. קודם תפלתו מניין? שנא' "אשרי יושבי ביתך". לאחר תפלתו מניין? דכתיב "אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך". תנו רבנן: חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת. וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית? אלא מתוך שחסידים הם תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת. קטע זה קשור, כמובן, לדיון כוונה/קבע. ניתן לעסוק דרכו בחשיבות של ההתכוננות לתפילה, שבדרך כלל פירושה גם התכוננות לשבת, הגעה בזמן, ישיבה כמה דקות לפני התפילה עם המחשבות של עצמך. ואחרי התפילה – תכנון הזמן כך שניתן יהיה להשאר לקידוש, לצאת מן התפילה ברוגע, לפגוש אנשים.

בבלי, ברכות, לא, ע"א

א"ר חייא בר אבא לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות. החלונות יכולים להוות מטאפורה לחוץ – להתפלל עם קשר למה שקורה בחוץ. מצד אחד התפילה היא ניתוק, אולם מצד שני התפילה מחוברת לדברים שקורים לנו בחיים.

בבלי, שבת, קיח, ע"ב

אמר רב יהודה: תיתי לי דקיימית עיון תפלה. אמר רב הונא בריה דרב יהושע: תיתי לי דלא סגינא ד' אמות בגילוי הראש. אמר רב ששת: תיתי לי דקיימית מצות תפילין. ואמר רב נחמן: תיתי לי דקיימית מצות ציצית.

קטע זה יש להביא, כמובן, בתרגום לעברית. ניתן לדון דרכו על השאלה מה מחשיבים החכמים כדבר עליו ישולם להם שכר – עיון תפילה, כיסוי הראש, התפילין או הציצית. ניתן לומר, כי רב יהודה שם דגש על ההתעמקות בתפילה, ופחות על המצוות המעשיות. בעיני רב הונא הביטוי החיצוני – קבל עם ועדה – של חסידותו ויהדותו הוא המשמעותי. רב ששת שם דגש על הפרשנות המעשית של חז"ל לפסוקים המטאפוריים שבתורה, ובכך מדגיש את המעשה. ואילו רב נחמן מבליט את קיום המצווה כלשונה, ודווקא מצווה שמזכירה את האלוהים ומצוותיו.

במדבר, ט"ו, 37-41

וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל-כְּנָפֵי בְגָדֵיהֶם לְדֶרֶתָם וְנָתַנוּ עַל-צִיצִית הַכֶּנֶף פֶּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִית וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת-כָּל-מִצְוֹת ה' וְעָשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תִתּוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר-אַתֶּם זֵנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וְעָשִׂיתֶם אֶת-כָּל-מִצְוֹתַי וְהִייתֶם קְדָשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם:

מצווה זו היא חלק מקריאת שמע (הסבר מפורט על קריאת שמע יינתן בשיעור נפרד). הדגש במצווה הוא על ראיית הציצית, שאמורה להזכיר לנו את מצוות האלוהים.

דברים, ו', 5-8

וְאַחֲבַתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל-לִבְבְּךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ וּבְכָל-מְאֹדְךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנִכִּי מְצֻוֶּה הַיּוֹם עַל-לִבְבְּךָ: וְשָׁנַנְתָּם לְבִנְיָד וְדַבַּרְתָּ בָם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבִלְכֹתְךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ: וְקָשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל-יָדְךָ וְהָיוּ לְטֹטֶפֶת בֵּין עֵינֶיךָ: וְכִתְבָתָם עַל-מְזוֹזֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ:

כאן כדאי להראות, שלמעשה לא ברור למה הכוונה במילים "וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך". מצוות התפילין כפי שהיא נהוגה כיום, היא למעשה פרשנות של חז"ל לפסוקי התורה, שכוונתם, כנראה, הייתה מטאפורית.

שער רביעי – מועדי ישראל

אין עוררין על כך, שאחד הקשרים המשמעותיים ביותר בין המתגייר/ת לתרבות היהודית הם החגים, במיוחד כאשר חיים בישראל. על כן ישנה חשיבות עליונה לחוויית החגים במהלך תהליך הגיור. זוהי גם הסיבה שנקבע, כי תהליך הגיור ימשך שנה שלמה. הצעתי היא, שהשעורים בשער זה לא יילמדו ברצף, אלא על פי מעגל השנה, מספר ימים לפני החג.³ חשוב לוודא כי בנוסף להשתתפות בתפילות החג (כאן במיוחד חשוב שהתלמידים/ות יגיעו גם לתפילת שחרית), יוכלו התלמידים/ות לחוות את החג בבית. אם אין להם/ן משפחה שעומדת להם יכולים/ות לחגוג, מן הראוי למצוא משפחות מן הקהילה שיארחו אותם/ן בחג. לא רק כדי שיוכלו ללמוד את מנהגיו, אלא בעיקר כדי שלא יחושו בודדים בעוד עם ישראל חוגג.

כיוון שקורס הגיור הוא קורס בסיסי וזמנו מוגבל, אני מציעה לשים דגש על מנהגי החג ומקורותיו, ופחות להתמקד במאפיינים הליטורגיים שלו. מובן, ששמחת תורה איננו יכול להילמד ללא הסבר על מנהגי הקריאה בתורה המיוחדים שבו, וכי קריאת מגילה בפורים היא חשובה ביותר. יחד עם זאת, לא הייתי מעמיקה בעניינים כגון תפילת העמידה המיוחדת לרגלים, למשל. עוד כדאי להוסיף, כי כאשר מלמדים למשל על השופר וארבעת המינים, או מזכירים את הרעשן והסביבון, צריך להצטייד בחפצים וגם לתת לתלמידים/ות להתנסות בהם במידת האפשר.

ביבליוגרפיה נבחרת:

- חוברות על החגים (ימים נוראים/חנוכה/פורים), בהוצאת התנועה ליהדות מתקדמת.
מאיר אזרי, *חג העצמאות והתפתחותו בישראל*, מועצת הרבנים המתקדמים בישראל/בית דניאל, תל-אביב, תשנ"א, 1991.
- ז. אריאל (מהדיר), *ספר החג והמועד*, עם עובד, תל-אביב, תשמ"ח, 1988.
- שלמה גורן, *מועדי ישראל*, ידיעות אחרונות, תל-אביב, 1993.
- משה זאב סולה, *מועדי השנה*, כתר, ירושלים, 1986.
- ישעיהו ליבוביץ, *שיחות על חגי ישראל ומועדיו*, ליאור שרף, אפק, תש"ס, 1999.
- יואל רפל, *מועדי ישראל – אנציקלופדיה שימושית לשבת ולחג*, משרד הביטחון – ההוצאה לאור / עם עובד, תל אביב, 1990.

³ הרב ילנה רובינשטיין מציעה כי החגים יילמדו פעמיים: פעם כחטיבה, ופעם נוספת לפני כל חג. אני מסכימה עימה לחלוטין, כי בגלל חשיבותם של החגים ראוי ללמד פעמיים, אך כל עוד שמננו מוגבל, נראה לי שעדיף ללמד בסמוך לחג עצמו.

אליעזר שבייד, ספר מחזור הזמנים, עם עובד, תל-אביב, תשמ"ו, 1986.

שעור לדוגמא: סוכות

חג הסוכות הוא אחד משלוש רגלים, בהם נהגו לעלות לרגל לבית המקדש, כאשר המקדש עדיין עמד על תלו. החג מוזכר מספר פעמים בתנ"ך, ובכל פעם מובלט אספקט מעט שונה שלו. נענין יחד באזכורי החג השונים:

שמות, כ"ג, 14-17

שָׁלֹשׁ רָגְלִים תִּחַג לִי בַשָּׁנָה: אֶת-חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת כֶּאֱשֶׁר צִוִּיתִךָ לַמּוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי-בּוֹ יֵצְאָתָּ מִמִּצְרָיִם וְלֹא-יֵרָאוּ פָנַי רִיקָם: וְחַג הַקִּצִּיר בְּכוּרֵי מַעֲשֵׂיֶיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסֹף בַּצֹּאֵת הַשָּׂנָה בְּאֶסְפָּךָ אֶת-מַעֲשֵׂיֶיךָ מִן-הַשָּׂדֶה: שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל-זָכוּרְךָ אֶל-פָּנַי הָאֵדֹן ה':

קטע זה מזכיר בקיצור את כל שלוש הרגלים, והוא נחשב במחקר לקטע העתיק ביותר. ניתן לראות, כי לחגים יש אופי חקלאי, והם נקבעים בהתאם לעונות החקלאיות. אין זמן קבוע לחג. את חג הסוכות, המכונה כאן חג האסיף, חגגו ככל הנראה כאשר סיימו לאסוף את הפרי. לכן משערים, כי בכל אזור בארץ חגגו את החג בתקופה שונה מעט (ור' גם מלכים א', י"ב, 32-33, כאשר ירבעם בן נבט מחליט לדחות את חג הסוכות בישראל הצפונית והקרה יותר לחודש חשוון). כדאי לשים לב שמצוות העלייה לרגל מצווה רק על הגברים, אולם אין זה אומר שהנשים לא יכלו לעלות לרגל, אם רצו בכך.

דברים, ט"ז, 13-17

חַג הַסֻּכּוֹת תַּעֲשֶׂה לָךְ שִׁבְעַת יָמִים בְּאֶסְפָּךָ מִגִּרְנֶךָ וּמִיִּקְבֶּךָ: וְשִׁמַּחְתָּ בְּחֻגְךָ אֶתְּךָ וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וְחִלּוּי וְהָגָר וְהַיֵּתוֹם וְהָאֵלְמָנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ: שִׁבְעַת יָמִים תִּחַג לַח' אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר-יִבְחַר ה' כִּי יִבְרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל-תְּבוּאָתְךָ וּבְכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אֶדְ שְׂמֵחַ: שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל-זָכוּרְךָ אֶת-פָּנַי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר בְּחַג הַמִּצּוֹת וּבְחַג הַשִּׁבְעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת-פָּנַי ה' רִיקָם: אִישׁ כִּמְתַנֵּת יָדוֹ כְּבִרְכַּת ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן-לָךְ:

קטע זה, שהוא כבר מאוחר יותר, מוסיף דגשים נוספים לעלייה לרגל. ראשית, נוסף מוטיב השמחה ("ושמחת בחגך...והיית אך שמח"). שנית, ישנו פה דגש חזק ביותר על האספקט הסוציאלי

של החג – יש לשתף בסעודה במקדש את החלשים בחברה – הגר (הזר), היתום, האלמנה.⁴ השמחה איננה שלמה, אם היא איננה כוללת את כולם, כולל השכבה הענייה, שאֵתה יש להתחלק בשפע ש-ה' ברח אותנו בו ("כי יברכך ה' אלוהיך"). ועוד – המצווה שלא לבוא למקדש בידיים ריקות, שחלה בספר שמות רק על פסח, חלה כאן על כל החגים.

במדבר, כ"ט, 2-16

ובחמשה עשר יום לחדש השביעי מקרא-קדש יהיה לכם כל-מלאכת עבדה לא תעשו וְחַגְתֶּם חַג לַה' שְׁבַעַת יָמִים: וְהִקְרַבְתֶּם אֵלָהּ אִשָּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַה' פָּרִים בְּנֵי-בָקָר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֵי אֵילִם שָׁנִים כְּבָשִׂים בְּנֵי-שָׁנָה אַרְבָּעָה עֶשְׂרֵי תְּמִימִם יִהְיוּ: וּמִנְחֹתֶם סֶלֶת בָּלוּלָה בַּשֶּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרִים לֶפֶר הָאֶחָד לְשֹׁלֶשֶׁה עֶשְׂרֵי פָרִים שְׁנֵי עֶשְׂרִים לְאֵיל הָאֶחָד לְשְׁנֵי הָאֵילִם: וְעֶשְׂרוֹן עֶשְׂרוֹן לִכְבֹּשׁ הָאֶחָד לְאַרְבָּעָה עֶשְׂרֵי כְּבָשִׂים: וּשְׁעִיר-עִזִּים אֶחָד חֲטָאת מִלֶּבֶד עֹלֹת הַתִּמִּיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ:

זוהי הקריאה המסורתית לחג הסוכות⁵ והיא עוסקת באספקט נוסף של החג – בקורבנות. כל החג כולו מתמחה בקורבנות ספציפיים ביותר שיש להקריבם. נעלמו ממנו האספקט החקלאי, הסוציאלי ואספקט השמחה. מצד שני, החג ממוסד יותר ויש לו כבר תאריך קבוע: "בחמישה עשר לחודש השביעי". לוח השנה העברי המקראי מתחיל מחודש ניסן, שבו יצאו בני ישראל ממצרים (פסח), והוא החודש הראשון. כך יוצא, שהחודש השביעי הוא חודש תשרי. כלומר התאריך בו אנחנו חוגגים את החג בימינו, נקבע כבר לפני כ-2600 שנה.⁶

ויקרא, כ"ג, 39-43

אֲדָבָה בַּחֲמִשָּׁה עֶשְׂרֵי יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַסְפֹּכֶם אֶת-תְּבוּאֹת הָאָרֶץ תַּחֲגֹוּ אֶת-חַג-ה' שְׁבַעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שִׁבְתֹּן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שִׁבְתֹּן: וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ-עָבֹת וְעֶרְבֵי-נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שְׁבַעַת יָמִים: וְחַגְתֶּם אֹתוֹ חַג לַה' שְׁבַעַת יָמִים בַּשָּׁנָה חֶקֶת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי תַחֲגֹוּ אֹתוֹ: בַּסֶּלֶת תִּשְׁבּוּ שְׁבַעַת יָמִים כָּל-הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ

⁴ על פי המחקר, גם הלוי הוא מן החלשים בחברה, כיוון שבתקופת כתיבת ספר דברים, תקופת המלוכה, נחקק חוק ריכוז הפולחן. כתוצאה מן האיסור לנהל מקדשים מקומיים וריכוז הפולחן רק בבית המקדש בירושלים, איבדו לויים רבים את "מקומות העבודה" שלהם במקדשים המקומיים, והפכו מובטלים. לכן מחוקקי ספר דברים יוצרים מערך המגן על הלויים מחרפת רעב, ושבים ומדגישים את החובה לדאוג להם.

⁵ המפסיר בשבת והעלייה הרביעית בחול המועד. בקהילות היהדות המתקדמת רבים חשים אי-נוחות עם קריאה זו, כיוון שהיא עוסקת באופן בלעדי באספקט נוסף של החג – הקורבנות. לכן בקהילות רבות מחליפים קריאה זו באחד הקטעים האחרים.

⁶ דעת מרבית החוקרים היא כי ספר ויקרא נכתב בתקופה שלאחר חורבן בית ראשון (586 לפנה"ס), דהיינו בסביבות 550 לפנה"ס.

בַּסֶּכֶת: לְמַעַן יִדְעוּ דְרֹתֵיכֶם כִּי בַסֶּכֶת הוֹשַׁבְתִּי אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם:

הקטע הרביעי מן התורה הוא המציג באופן הקרוב ביותר את המנהג שלנו כיום, ומקפל בתוכו הן את התאריך המדויק של החג והן את שתי המצוות העיקריות של החג: הישיבה בסוכה וארבעת המינים.

שאלה: מהי הסיבה לישיבה בסוכה על פי הקטע? ניתן לראות, כי הישיבה בסוכה מזכירה לנו את בני ישראל, שישבו בסוכות בנדודיהם במדבר. כך נוסף לחג אספקט נוסף, הוא האספקט ההיסטורי.

בקטע מוזכרים גם ארבעת המינים (כדאי להראותם ולהסביר את שמותיהם. תמר=palm, palm; אתרוג=citron; הדס=myrtle; ערבה=willow). המצווה הקשורה אליהם נקראת "נטילת לולב". יש האומרים כי האופן שבו מתבצעת נטילת לולב (להדגים) מזכיר לנו שאלוהים נמצא בכל מקום. אחרים מקשרים אותה לבקשת הגשם, שאנחנו מתחילים להתפלל עליו בסוף החג, מפני שרעש הלולב המתנענע הוא כקול טיפות הגשם.

ויקרא רבה, פרשה ל', סימן י"ב

"פרי עץ הדר" - אלו ישראל. מה אתרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח, כך ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם תורה ויש בהם מעשים טובים. "כפות תמרים" - אלו ישראל. מה התמרה הזו יש בו טעם ואין בו ריח, כך הם ישראל יש בהם שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים. "וענף עץ עבות" - אלו ישראל. מה הדס יש בו ריח ואין בו טעם, כך ישראל יש בהם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה. "וערבי נחל" - אלו ישראל. מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח, כך הם ישראל יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים. ומה הקב"ה עושה להם? לאבדן אי אפשר, אלא אמר הקדוש ברוך הוא: יוקשרו כולם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו. קטע זה רואה בארבעת המינים משל, סמל, לסוגים שונים של בני אדם. אולם כולם הם חלק מאותו עם, כולם יחד, כמו שהמינים מוחזקים ביד יחד. אולי אפשר להוסיף, שכל אחד מאתנו הוא לפעמים "אתרוג", לפעמים "לולב" וכו'.

נחמיה, ח', 1-18

וַיֹּאסְפוּ כָל-הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל-הֶרְחוֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר-הַמָּיִם וַיֹּאמְרוּ לְעֹזְרָא הַסֹּפֵר לְהַבִּיא אֶת-סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר-צִוָּה ה' אֶת-יִשְׂרָאֵל: וַיָּבִיא עֹזְרָא הַכֹּהֵן אֶת-הַתּוֹרָה לִפְנֵי הַקָּהָל מֵאִישׁ וְעַד-אִשָּׁה

וכל מבין לשמע ביום אחד לחדש השביעי: ויקרא בו- לפני הרחוב אשר לפני שער-המים מן-האור עד-מחצית היום נגד האנשים והנשים והמבינים ואזני כל-העם אל-ספר התורה: [...] ויאמר נחמיה הוא התרשטא ועזרא הכהן הספר והלויים- המבינים את-העם ל כל-העם היום קדש-הוא לה' אלהיהם אל-תתאבלו ואל-תבכו כי בוכים כל-העם כשמעם את-דברי התורה: ויאמר להם לכו- אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי-קדוש היום לאדנינו ואל-תעצבו כי- חדות ה' היא מעזכם: והלויים מחשים ל כל-העם לאמר הסו כי-היום קדש ואל-תעצבו: וילכו כל- העם לאכל ולשתות ולשלח מנות ולעשות שמחה גדולה כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם: וביום השני נאספו- ראשי האבות ל כל-העם הכהנים והלויים אל-עזרא הספר ולהשכיל אל-דברי התורה: וימצאו כתוב בתורה אשר צוה ה ביד-משה אשר- ישובו בני-ישראל בספות בחג בחדש השביעי: ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל-עריהם ובירושלם לאמר צאו החר והביאו עלי-זית ועלי-עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשות סכת ככתוב: ויצאו העם ויביאו ויעשו- להם סכות איש על-גגו ובחצרותיהם ובחצרות בית האלהים וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים: ויעשו כל- הקהל השבים מן-השבי סכות וישבו בסכות כי לא-עשו מימי- ישוע בן-נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד: ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום מן-היום הראשון עד היום האחרון ויעשו- חג שבועת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט:

ספר נחמיה כבר איננו בתורה, כמובן. למעשה, זהו אחד מן הספרים המאוחרים שבתנ"ך, והוא שייך לחלק ה"כתובים". התקופה ההיסטורית היא תחילת תקופת בית שני.⁷ בחסות וברשות מלכי פרס, העם חוזר לירושלים ומתחיל לבנות אותה מחדש ולחדש את המסורות הקדומות. מן הקטע ניתן ללמוד, כי באחד בתשרי קראו בתורה, וממנה למדו על מצוות הסוכות, שנשכחה מן העם וכנראה לא קוימה דורות רבים. שוב עולה כאן אספק השמחה וכן מוזכרים ארבעת המינים, אם כי הם שונים במקצת ממה שמקובל היום.

חמשת הקטעים שקראנו אינם רק רצף כרונולוגי. כולם נמצאים בתנ"ך, וכולם מלמדים אותנו על החג. כך, יכול/ה כל אחד ואחת מאתנו למצוא בחג משמעות שתדבר אליו:

א. המשמעות החקלאית, הקשר לאדמה, ההקשר האקולוגי והצורך לשמור על האדמה שלנו

כך שתניב גם בדורות הבאים.

⁷ העולים הראשונים הגיעו בשנת 538 לפנה"ס. עזרא ונחמיה הגיעו מאוחר יותר, וזמנו של הפרק הוא בערך 445 לפנה"ס.

- ב. התודה על מה שהתברכנו בו בחיינו.
 - ג. ההיבט הסוציאלי – לזכור ביום חגנו לעזור לחלשים ולהתחלק במה שיש לנו.
 - ד. הסוכה – הזיכרון ההיסטורי והקשר לעם ישראל.
 - ה. הסוכה – עשויה להזכיר לנו את הזמניות בחיים, ואת החשיבות בכך שנעריך החיים שניתנו לנו על פני האדמה (אפשר להזכיר בהקשר זה את המנהג לקרוא את קהלת בחג).
 - ו. הקורבנות עשויים להיות סמל לדבר מה שאנחנו מוכנים להקריב או לתת מעצמנו למען אחרים.
 - ז. ארבעת המינים כמסמלים את עם ישראל או פנים שונים בתוכנו.
 - ח. חשיבות השמחה בחיינו.
 - ט. עצם ההזדהות עם הרעיון שישנן דרכים שונות להתייחס לחג או למנהג.
- כדאי לקיים דיון המזמין את התלמידים/ות לומר איזה אספקט של החג מדבר אליהם, ומדוע.

שער חמישי – הבית היהודי

"הבית היהודי" הוא אולי היעד העיקרי של קורס הגיור. בסופו של התהליך, פונים/ות רוב המשתתפים/ות בקורס לדרכם/ן, אך תקוותנו היא שהם/ן נוטלים/ות עימם/ן ידע, רעיונות, חוויות והכרות עם מנהגים – שיאפשרו להם/ן לקיים מה שאנחנו מכנים "אורח חיים יהודי", ולחנך את ילדיהם/ן חינוך יהודי. זירת העניינים עוברת, ברוב המקרים, מהקהילה ובית הכנסת שבו עברו את תהליך הגיור, אל תחומי הבית, המשפחה והחיים היומיומיים.

על השאלה "מהו אורח חיים יהודי מתקדם?" עדיין אין לנו, כתנועה, תשובה ממצה ומקיפה. בדור בו אנו יכולים להגדיר באופן בהיר למדי מהי קהילה רפורמית במדינת ישראל, תחושתי היא, שאנחנו עדיין נמצאים בשלב של ברור ועיצוב מסורת רפורמית של "בית יהודי". על כן, קשה לתאר למתגיירים/ות מה אנחנו מצפים מהם/ן.

אני נוהגת לומר להם/ן, כי אנחנו מצפים שבמקביל לתהליך הלמידה יבחרו מהי הדרך בה הם/ן בוחרים/ות לציין את השבת והחגים ואת טקסי מעגל החיים, יחליטו מהי עמדתם/ן לגבי כשרות ויהיו בעלי ידע מספיק על מנת לשוחח עם ילדיהם על נקודות ציון בהיסטוריה של עם ישראל. דוגמא טובה לכך היא השבת: אנחנו לא נאמר להם/ן, כשם שאיננו אומרים לחברי וחברות קהילתינו, מה אסור או צריך לעשות בשבת. אולם לאחר שלמדנו על השבת, אנחנו מצפים כי ימצאו במשפחתם דרך לייחד אותה מימי השבוע, שיגדירו מהו "עונג שבת" שלהם/ן ויבחרו אילו סמלים, מנהגים וטקסים ברצונם להכליל בחייהם הפרטיים. לשער זה חשיבות מיוחדת. בעיני, זהו השער המבטא יותר מכל את "ובחרת בחיים".

ביבליוגרפיה נבחרת:

דוד אריאל-יואל ורוחמה וייס-גולדמן, *שבת דתית שבת חילונית*, היברו יוניון קולג', ירושלים, 1999.
אברהם יהושע השל, *השבת*, ידיעות אחרונות, תל-אביב, 2003.
אביגדור שנאן (עורך), *סידור אבי חי*, ידיעות אחרונות, ירושלים, תש"ס.

Samuel H. Dresner & David M. Pollock, *The Jewish Dietary Laws*, The Rabbinical Assembly, New York, 1982.

שעור לדוגמא: כשרות

שמות, כ"ג, 14-19

שָׁלַשׁ רִגְלִים תִּחַג לִי בַשָּׁנָה: אֶת-חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת כֶּאֱשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי-בּוֹ יֵצְאֶת מִמִּצְרָיִם וְלֹא-יֵרָאוּ פָנַי רִיקָם: וְחַג הַקִּצִּיר בַּכּוֹרִי מַעֲשִׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסֹף בַּצֹּמֵחַ הַשָּׁנָה בְּאֶסְפֶּךָ אֶת-מַעֲשִׂיךָ מִן-הַשָּׂדֶה: שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל-זְכוּרְךָ אֶל-פָּנַי הָאֵדֶן ה': לֹא-תִזְבַּח עַל-חֲמֶץ דָּם-זִבְחִי וְלֹא-יָלִין חֶלֶב-חֲגִי עַד-בֹּקֶר: רֹאשִׁית בַּכּוֹרִי אֲדַמְתִּיךָ תָּבִיא בֵּית ה' אֱלֹהֶיךָ לֹא-תִבְשֹׁל גְּדִי בַחֲלֵב אִמּוֹ:

פתיחה: מספרים, שכאשר עלה משה לסיני, מסר לו האל את חוקי התורה, וביניהם את הציווי הידוע: "לא תבשל גדי בחלב אמו". אמר משה לאלוהים: אה, אתה מתכוון – לא תאכלו בשר עם חלב? עונה האל: לא! אני מתכוון "לא תבשל גדי בחלב אמו". אומר משה: אה, אתה מתכוון שצריכים כלים נפרדים למאכלי בשר וכלים נפרדים למאכלי חלב? אומר האל: לא! אני מתכוון לא תבשל גדי בחלב אמו. עונה משה: אה, אני מבין! צריך לחכות שש שעות בין אכילת בשר לאכילת חלב! אומר לו האל ביאוש: לא...אני מתכוון - "לא תבשל גדי בחלב אמו"....

הציווי "לא תבשל גדי בחלב אמו" מופיע בין היתר בספר שמות, פרק כ"ג, פסוק 19⁸ ההקשר שבו מופיע הפסוק הוא מייד לאחר שלוש הרגלים ותיאור הדרך שבה יש להקריב את קרבן הפסח. לכן נראה, שהכוונה הייתה – יש להקריב את הקורבן כך (דהיינו – ללא חמץ בבית וכללים נוספים), ולא בדרך אחרת, שהיא – "גדי בחלב אמו". כנראה שהכנעניים עובדי האלילים נהגו להקריב קרבן של גדי בחלב אמו, מילולית, כחלק מטקסי הפריה והבקשה לשפע. ההתנגדות הראשונית של התורה היא, אם כן, לנהוג כעובדי האלילים, ויש כאן כוונה להפריד בין מנהגי הפולחן שלנו לבין מנהגי הפולחן האליליים.

אולם כבר תרגום אונקלוס העתיק, התרגום לארמית, תרגם את הפסוק:

כלומר – לא תבשל בשר בחלב.

ומכאן, כמו בסיפור שבו התחלנו, נגזרו תלי תלים של הלכות – איסור לאכול בכלל, לא רק לבשל, בשר עם חלב. דרישה להפריד את הכלים. דרישה להמתין מספר שעות בין אכילת בשר לאכילת חלב. דרישה לפרוש מפות שולחן נפרדות. עד כדי מצבים שבהם נזרק סיר שלם של מזון בגלל שנתגלה שבטעות זהו הסיר הלא-נכון או בגלל שנפלה כף בשרית לתוך סיר חלבי.

⁸ וכן באותו הקשר בשמות, ל"ד, 26. בדברי, י"ד, 21 הוא מופיע בהקשר של כשרות, לאחר רשימה ארוכה של בעלי חיים אסורים לאכילה.

הלכות כשרות הן אחד המאפיינים הבולטים של הדת היהודית, ויש לזכור שהן כוללות לא רק ענייני בשר וחלב אלא גם מזונות אסורים, איסור חמץ בפסח, הלכות הכשרת כלים ועוד.

נעמוד על כמה מכללי הכשרות הבסיסיים, בנוסף להפרדה בין בשר לחלב:

א. "וְכָל-בְּהֶמָה מִפְּרִסְתָּ פֶרֶסָה וְשִׁסְעַת שִׁסְעָה שְׁתֵּי פְרִסוֹת מַעֲלַת גֵּרָה בְּבֶהֱמָה אֹתָהּ תֹאכְלוּ" (דברים, י"ד, 6).⁹ מבין היונקים, החיות המותרות לאכילה הן כאלה בעלות פרסה שסועה והמעלות גרה.

ב. "אֶת-זֶה תֹאכְלוּ מִכָּל אֲשֶׁר בְּמִים כָּל אֲשֶׁר-לוֹ סִנְפִּיר וְקִשְׁקֹשֶׁת תֹאכְלוּ" (דברים, י"ד, 10) – מותר לאכול רק חיות-מים בעלות סנפירים וקשקשים.

ג. "וְזֶה אֲשֶׁר לֹא-תֹאכְלוּ מֵהֶם הַנֶּשֶׁר וְהַפֶּרֶס וְהַעֲזָנִיָּה: וְהָרָאָה וְאֶת-הָאֵיָּה וְהַדִּיָּה לְמִינָהּ: וְאֵת כָּל-עֶרֶב לְמִינֹו: וְאֵת בֵּת הַיַּעֲנָה וְאֶת-הַתַּחֲמָס וְאֶת-הַשֹּׁחַף וְאֶת-הַנֶּץ לְמִינָהּ: אֶת-הַכּוֹס וְאֶת-הַיִּנְשׁוּף וְהַתְּנַשְׁמֶת: וְהַקָּאָת וְאֶת-הַרְחֻמָּה וְאֶת-הַשֶּׁלֶד: וְהַחֲסִידָה וְהָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְהַדִּוִּכִּיפַת וְהַעֲטָלָף" (דברים, י"ד, 12-18) – הכלל הוא, שאין אוכלים עופות דורסים או כאלה החשודים באכילת בשר, כולל בשר נבלות.

ד. "רַק חֹזֶק לְבַלְתִּי אֶכֶל הַדָּם כִּי הַדָּם הוּא הַנֶּפֶשׁ וְלֹא-תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם-הַבֶּשֶׂר: לֹא תֹאכְלֻנּוּ עַל-הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֻנּוּ כְּמִים" (דברים, י"ב, 23-24). מן האיסור לאכול את הדם נגזרות גם הלכות שחיטה, כגון אופן השחיטה והמלחת הבשר על מנת שהמלח יספוג את הדם.

ה. המונח "פרווה" – מאכל שאיננו בשרי או חלבי, ויכול להיאכל הן עם בשר והן עם חלב (ירקות ופירות, למשל).

השמירה על כשרות איננה מסובכת כפי שנראה ממבט ראשון. להלן כמה עקרונות העשויים להקל על שמירת כשרות:

- רשתות השיווק בארץ שומרות על כשרות, כך שכל המוצרים בהם כשרים. על כל מוצר מופיעה התווית "כשר", בתוספת הציון "בשרי", "חלבי" או "פרווה".
- כלי זכוכית קלים מאוד להכשרה על ידי מים רותחים בלבד. כלים שאינם כשרים ניתן להניח בארון נפרד למשך שנה, ואז לשוב ולהשתמש בהם תוך החלטה אם הם בשריים או חלביים. המעוניינים להכשיר את המטבח שלהם יכולים לקבל הנחיות נוספות מן המורה.

⁹ מראה מקום מקביל נמצא בויקרא, י"א.

- במסורת היהודית, החזיר הפך לסמל לבשר שאיננו כשר ("טרף"). הכלל הראשון יהיה, אם כן, לא לאכול חזיר או לא להכניס הביתה בשר חזיר. אחריו תבוא ההימנעות מאכילה/הכנסה הביתה של בשר לא כשר נוסף, כגון פירות-ים.
- בתנועה ליהדות מתקדמת, רבים בוחרים להקפיד על הכללים בסעיף הקודם, ואף ימנעו מאכילה של תבשילים שיש בהם ערבוב של חלב ובשר (כגון סטייק ברוטב שמנת) ומאכילת בשר וחלב באותה ארוחה ממש. יש המקפידים על הפרדת כלים והמתנה בין אכילת בשר וחלב, ואחרים אינם מקפידים על כך.
- כדי להקל על שמירת הכשרות בבית, רבים מעדיפים לשמור על בית צמחוני, ולא להכניס הביתה בשר כלל. כמובן, אפשר לבחור בצמחונות כדרך חיים בכלל.

כיהודים רפורמיים, כדאי לנו להתבונן בהלכות הכשרות מהיבטים נוספים. ההיבט הראשון הוא התייחסות חדשה של השנים האחרונות לכל עניין הכשרות, והיא מכונה EKO-KOSHER או כשרות תוך מחויבות לאקולוגיה, איכות הסביבה, ובין המובילים קו פרשנות זה בעולם הם הרבנים ארתור ווסקו וארתור גרין.

למה הכוונה? למשל, לא להתייחס רק לשאלה האם הבשר כשר, אלא גם לשאלה איך גודלה החיה שתוצרה הגיעה לשולחנו. האם כבד אווז, המושג תוך התעללות באווזים שמואכלים בזונדה המוחדרת ישירות לקיבתם, הוא מזון כשר בעינינו, על אף שההלכה המקובלת מתירה אותו? האם זהו מזון כה נחוץ לנו עד כדי פגיעה בבעלי החיים? האם ביצים המגיעות לשולחנו לאחר שהתרנגולת גודלה בכלוב צפוף, הן מזון כשר, בעוד שאפשר להשיג בסופרמרקטים "ביצי חופש"? (ביצים, שאותן מטילות תרנגולות הגדלות בשטח גדול תוך חופש תנועה מקסימלי); עגל חלב שבשרו נחשב לבשר כה משובח, גדל בכלוב בדיוק במידותיו, על מנת שלא יוכל לזוז כלל ושריריו לא יתפתחו, כך שהבשר יהיה רך יותר. השגנו בשר רך לחכנו אנין-הטעם, במחיר של עינוי העגל.

בעולם הצומח האבסורד הוא, שחומרי הדברה שהם בעצם רעלים, הנם כשרים למהדרין! וזאת, על אף שהם מזיקים לגופנו וגם לסביבה, בניגוד לפרות וירקות שגודלו באופן אורגני. אפשר להרחיב עוד יותר את העניין. לחלקנו אולי חשוב להפריד בין כלים בשריים לכלים חלביים, אבל לאחרים אולי יהיה חשוב יותר להימנע משימוש בכלים חד-פעמיים, במיוחד כלי קלקר שאינם מתכלים כלל, כלים שייצורם כרוך בפגיעה באיכות הסביבה והם יוצרים כמויות עצומות של זבל שאינו ניתן למחזור.

היבט נוסף של שמירת כשרות מופיע בסיפור הבא, סיפור מן החיים:

מסופר על רב שהתקשר בערב פסח לסוכן הבורסה שלו ושאל האם יש לו השקעות בחברות המעסיקות ילדים קטנים, או עובדים ללא תנאים סוציאליים ובתנאי ניצול. כאשר הסוכן ענה שהוא מניח שכן, דרש ממנו הרב שעד למחרת, זמן ביעור החמץ, ידאג שלא תהיה לו ולו השקעה אחת בחברה שכזו. הדאגה לעובדים והימנעות מתמיכה בחברות נצלניות ובלתי הומאניות הייתה חלק מביעור החמץ שלו ושמירה על כשרות הפסח.

הכשרות האקולוגית והמודעות לאיכות הסביבה בהקשר זה יכולות להיות חשובות לנו לא פחות, ואולי לחלקנו אף יותר, מהלכות הכשרות כפי שפורשו על ידי חכמים ורבנים עד היום. היבט שלישי של הכשרות מובא בספרו של ארתור גרין:

חלב הוא נוזל המעביר חיים מדור לדור; אין זה בדיון שייאכל עם הבשר, הבא על ידי

נטילת חיים באלומות. איננו רשאים לערבב את החיות עם המיתה.¹⁰

רעיון מעניין זה שגרין קורא לו "מודעות קדם-צמחונית" מזכיר לנו שאכילת הבשר כרוכה בהרג, ושיש היבט לא-הומאני בהתעלמות מן ההרג על ידי אכילת החלב, מקור החיים, יחד עם הבשר. בכך מחזיר אותנו גרין ל"לא תבשל גדי בחלב אמו".

ההיבט האחרון שברצוני להציג כאן, הוא עקרון השמירה על הגבולות. להשקפתי, יותר משהיהדות אוסרת מכל-וכל, היא יוצרת גבולות. דבר זה חל גם על הכשרות. ניתן לראות בכשרות הגבלה שאנחנו בוחרים ליטול על עצמנו. אין כל רע באכילה, סגפנות וצום אינם אידיאל. אולם כאשר אנחנו בוחרים להימנע מאכילת חיות מסוימות (למשל), אנחנו בוחרים לחיות מתוך מודעות לכך שלא הכל מותר לנו. יש מידה של צניעות וכבוד לעולם וליצוריו, לבריאה בכלל, כאשר בוחרים שלא לנצל הכל עד תום.

אני מציעה לסיים את השיעור בדיון קצר, שבו יעלו התלמידים/ות רעיונות המדברים אל לבם וכן פרשנויות נוספות לעניין הכשרות, כמו-גם התנגדויות או קשיים שהם רואים לגבי שמירת כשרות.

¹⁰ אברהם יצחק גרין, בקשו פני, קראו בשמי, עם עובד, תל אביב, 1997, עמ' 72-73.

שער שישי: נקודות ציון בהיסטוריה של עם ישראל

בשער זה אני מבקשת להביא מקבץ של "תחנות" בהיסטוריה היהודית, שמצאתיהן משמעותיות. קשה עד מאוד להקיף היסטוריה של אלפי שנים במספר שעורים מצומצם, ועל כן, מטבע הדברים, תהא כל בחירה חלקית בלבד. ניתן לראות, כי בהשוואה לתכנית שהציעה הרב ילנה רובינשטיין, התכנית המובאת כן מצומצמת יותר.¹¹ יחד עם זאת כדאי לזכור, כי חלק מן הנושאים בתכנית המובאת כאן נלמדים בהקשרים אחרים, כגון החגים (חנוכה, ל"ג בעומר).

כאן עולה שאלה עקרונית, והיא חלקם של לימודי ההיסטוריה בתכנית. להשקפתי, כמחצית מן השעורים צריכים לעסוק בהיסטוריה, אך לא יותר מכך. אני מודעת לכך, שיהיו שיחלקו עלי ויבקשו להדגיש יותר את מקומם של לימודי ההיסטוריה. הנחתי היא, שבסופו של דבר כל מורה מרחיב/ה או מצמצם/ת את היקפו של כל אחד מן הנושאים על פי נטיות לבו/ה, ואני מניחה שההחלטה בדבר הרחבת או צמצום נושא מסויים תלויה גם באופי הכיתה והעדפותיהם/ן של התלמידים/ות.

לסיכום הקדמה קצרה זו אני מבקשת לשוב ולומר דברים שכבר אמרתי לעיל: כאשר אנחנו מלמדים/ות כיתת גיור, נראה לי כי יש ללמד מתוך הקשרים רלוונטיים לחיינו המודרניים וללבטים והתמודדויות שעוברים/ות התלמידים/ות, תוך הימנעות מהיסחפות לדיונים פוליטיים (כגון זכותנו על הארץ).

ביבליוגרפיה נבחרת:

- עמנואל אטקס, *תנועת החסידות בראשיתה*, האוניברסיטה המשודרת, משרד הבטחון-ההוצאה לאור, תשנ"ח, 1998.
- שמואל אלמוג ואח' (עורכים), *בין ישראל לאומות*, מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ירושלים, תשמ"ח.
- שמואל אלמוג ואח' (עורכים), *תמורות בהיסטוריה היהודית החדשה*, מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ירושלים, תשמ"ח.
- יאירה אמית, *היסטוריה ואידיאולוגיה במקרא*, האוניברסיטה המשודרת, משרד הבטחון-ההוצאה לאור, תשנ"ח, 1997.
- צבי בכרך, *אנטישמיות מודרנית*, האוניברסיטה המשודרת, משרד הבטחון-ההוצאה לאור, תשל"ט, 1979.

¹¹ אם כי יש לזכור, שהרב רובינשטיין בנתה את תכניתה על פי מתכונת של ארבע שעות שבועיות. למרבה הצער, מתכונת מבורכת זו עדיין איננה מקובלת ואיננה מתוקצבת בתנועה.

יוסף גורני, *מראש פינה ודגניה ועד דימונה*, האוניברסיטה המשודרת, משרד הבטחון-ההוצאה לאור, תשמ"ג, 1983.

מנחם הרן ואח' (עורכים), *עולם התנ"ך*, דודזון-עתי, תל-אביב, 1993.

בן ציון יהושע ואהרון קידר (עורכים), *אידיאולוגיה ומדיניות ציונית*, מרכז זלמן שזר, ירושלים, תשנ"ז, 1996.

יורם יעקובסון, *תורתה של החסידות*, האוניברסיטה המשודרת, משרד הבטחון-ההוצאה לאור, תשמ"ו, 1985.

מיכאל מאיר, *בין מסורת לקידמה*, מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ירושלים, 1989.

יגאל עילם, *מחזון למדינה*, האוניברסיטה המשודרת, משרד הבטחון-ההוצאה לאור, תשל"ח, 1978.

עמוס פינקלשטיין, *סגנונות בפרשנות ימי הביניים*, האוניברסיטה המשודרת, משרד הבטחון-ההוצאה לאור, תש"ן, 1990.

יעקב שביט ואח' (עורכים), *ההיסטוריה של ארץ ישראל*, ידיעות אחרונות/כתר/יד יצחק בן צבי, ירושלים, 1990.

אליעזר שבייד, *הפילוסופים הגדולים שלנו*, ידיעות אחרונות, תל-אביב, 1999.

עדין שטיינזלץ, *אישים בתלמוד*, האוניברסיטה המשודרת, משרד הבטחון-ההוצאה לאור, תשמ"ז, 1987.

עדין שטיינזלץ, *דמויות מן המקרא*, האוניברסיטה המשודרת, משרד הבטחון-ההוצאה לאור, תשמ"א, 1980.

אביגדור שנאן, *עולמה של ספרות האגדה*, האוניברסיטה המשודרת, משרד הבטחון-ההוצאה לאור, תשמ"ז, 1987.

שעור לדוגמא: השעבוד ויציאת מצריים

הקדמה למורה: בשיעור המוצע כאן צמצמתי את העיסוק בסיפור חג הפסח, שיילמד בהרחבה בהקשר החג, ובחרתי להתמקד בשני נושאים אחרים: (א) הדילמות המוסריות שנבעו מן השיעבוד ומקומן של הנשים בסיפור; (ב) חציית ים סוף – כנס וכמטאפורה.

אנחנו מדברים הרבה על החזרת הנשים לתוך ההיסטוריה של עם ישראל. אני סבורה, כי שיעור זה הוא הזדמנות מצויינת "להכניס" את הנשים חזרה להיסטוריה לא באופן מאולץ, אלא פשוט דרך התבוננות בטקסטים.

הערה חשובה נוספת: אנו עומדים לעסוק במקביל בטקסטים מן המקרא ומן המדרש. יש להסביר באופן ברור את ההבדל הכרונולוגי (את הטקסטים המקראיים כדאי לקרוא ממש מתוך התנ"ך, כדי להמחיש את ההבדל). כמו כן, יש להסביר שהטכניקה המדרשית ממלאת פערים, ויוצרת סיפורי-משנה המשלימים את העלילה המקראית ומעבירים מסרים נוספים שחז"ל ביקשו להדגיש והנעדרים מן המקרא.

פתיחה: בשיעור הקודם למדנו על עלייתו לגדולה של יוסף. אכן, מעמדו הרם של יוסף הבטיח חיים נוחים לבני ישראל, שבינתיים הופכים ממשפחה לחמולות, ומחמולות לשבטים. אולם, כעבור כמה דורות משתנה מצב העניינים ובני ישראל הופכים בהדרגה לעבדים ולעם נרדף. הקטעים המודגשים להלן מראים חמישה שלבים בהחמרה זו במצבם של בני ישראל:

שמות, פרק א

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִמָּה אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ: רְאוּבֵן שְׁמֵעוֹן לֵוִי וַיהוּדָה: יִשָּׁשְׁכָר זְבולֹן וּבְנִימֵן: דָּן וְנַפְתָּלִי גָד וְאָשֶׁר: וַיְהִי כָל-נֶפֶשׁ יִצְחָק יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ וַיּוֹסֶף הָיָה בְּמִצְרַיִם: וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל-אָחִיו וְכָל הַדֹּר הַהוּא: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֶאֱדָמָה וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: וַיָּקָם מֶלֶךְ-חֲדָשׁ עַל-מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא-יָדַע אֶת-יוֹסֵף: וַיֹּאמֶר אֶל-עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ: הֲבֵיאָה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן-יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי-תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסִף גַּם-הוּא עַל-שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם-בָּנוּ וְעָלָה מִן-הָאָרֶץ: **וַיִּשְׁמְעוּ עָלָיו שְׂרֵי מִסִּים** לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסַבְלָתָם **וַיָּבֹן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לַפְרָעָה אֶת-פְּתֹם וְאֶת-רַעַמְסֵס**: וְכֹאֲשֶׁר יַעֲנֶה אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרָץ וַיִּקְצֹוּ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: **וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֹדִי**: וַיִּמְכְּרוּ אֶת-חַיִּיהֶם בְּעַבְדָּה קָשָׁה בַּחֲמֹר וּבִלְבָנִים וּבְכָל-עַבְדָּה בַּשָּׂדֶה אֶת כָּל-עַבְדֵּיהֶם אֲשֶׁר-עָבְדוּ בָּהֶם בְּפָרֹדִי: וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִנְלֹת הָעִבְרִית אֲשֶׁר שֵׁם הָאִחַת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשְּׁנִיית פִּוְעָה: וַיֹּאמֶר בְּיָלְדָכֶן אֶת-הָעִבְרִיּוֹת וַרְאִיתֶן עַל-הָאֲבָנִים **אִם-בֶּן הוּא וְהַמֶּתֶן אֹתוֹ** וְאִם-בַּת הוּא וְחָיָה: וַתִּירָאן הַמִּנְלֹת אֶת-הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתַּחֲיֶינָה אֶת-הַיָּלָדִים: וַיִּקְרָא מֶלֶךְ-מִצְרַיִם לְמִנְלֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מִדּוּעַ עָשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתַּחֲיֶינָה אֶת-הַיָּלָדִים: וַתֹּאמְרֶן הַמִּנְלֹת אֶל-פְּרָעָה כִּי לֹא כָנְשִׁים הַמִּצְרִית הָעִבְרִית כִּי-חַיּוֹת הֵנָּה בְּטָרִם תִּבּוֹא אֲלֵהֶן הַמִּנְלֹת וְיָלְדוּ: וַיִּטֹּב אֱלֹהִים לְמִנְלֹת וַיִּרְבּוּ הָעָם וַיַּעֲצֻמוּ מְאֹד: וַיְהִי כִּי-יָרְאוּ הַמִּנְלֹת אֶת-הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים: **וַיֵּצֵא פְרָעָה לְכָל-עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל-הַבָּנִים הַיָּלֹדִים הַיִּזְרָאִי תִשְׁלִיכֶנּוּ** וְכָל-הַבָּתִּים תַּחֲיֶינָה:

שאלה: מי עולה בדעתנו כאשר אנחנו אומרים "יציאת מצריים"? מובן שהתשובה היא "משה". אולם באופן מפתיע אולי, כאשר מתבוננים בטקסט המקראי ואף במדרש, מובלט דווקא תפקידן של הנשים בסיפור. כבר בפרק א' ניתן לראות, כי כנגד "כוחות הרשע" הגבריים, המיוצגים על ידי פרעה, שרי המיסים או ה"מצריים", קמים כוחות נשיים – שתי הנשים המיילדות, המסרבות לשתף פעולה עם הרשע. מעורבות זו של הנשים כחלק אקטיבי ביותר במאבק נגד גזרות פרעה, בא לידי ביטוי גם בתלמוד:

בבלי, סוטה, יא, ע"ב

דרש רב עזריא: בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים. בשעה שהולכות לשאוב מים, הקב"ה מזמן להם דגים קטנים בכדיהן ושואבות מחצה מים ומחצה דגים ובאות ושופתות שתי קדירות אחת של חמין ואחת של דגים ומוליכות אצל בעליהן לשדה ומרחיצות אותן וסכות אותן ומאכילות אותן ומשקות אותן ונוזקות להן בין שפתים. [...] וכיון שמתעברות באות לבתיהם, וכיון שמגיע זמן מולדיהן הולכות וילדות בשדה תחת התפוח [...] והקב"ה שולח משמי מרום מי שמנקיר ומשפיר אותן כחיה זו שמשפרת את הולד [...] ומלקט להן שני עגולין אחד של שמן ואחד של דבש, שנאמר: "ויניקוהו דבש מסלע" [...].

הגברים, העובדים קשה בשדה, אינם פנויים ואינם מעוניינים לקיים יחסי מין עם נשותיהם. אולם הן אינן מוותרות: הן מביאות לגברים אוכל לשדה, רוחצות אותם וסכות אותם בשמן, עד שהם נענים להן. מעניין, שגם לאלוהים יש תפקיד נשי, כאשר הוא "מניק" את התינוקות. גם בפרק ב' מובלט תפקידן של הנשים: יוכבד המחביאה את משה בניגוד לצו, מרים המשגיחה עליו ובת פרעה שאוספת אותו אל ביתה. למעשה, בכל הסצנה שלהלן לא מופיעים גברים כלל (להוציא משה, כמובן, ואביו – שאחראי להריון ונעלם מיד מזירת העניינים):

שמות, פרק ב', 1-10

וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לִוִי וַיִּקַּח אֶת-בֵּת-לִוִי: וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֶּן וַתֵּרָא אֹתוֹ כִּי-טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֶהוּ שְׁלֹשָׁה יָרְחִים: וְלֹא-יָכְלָה עוֹד הַצִּפְנֹו וַתִּקַּח-לוֹ תִּבְתָּ גִמְא וַתַּחְמֶרָה בַּחֲמֶר וּבִזְזָתָה וַתֵּשֶׂם בָּהּ אֶת-הַיֶּלֶד וַתֵּשֶׂם בְּסוּף עַל-שִׁפְתָּהּ הַיָּאֵר: וַתַּתְּצַב אַחֲתוֹ מֵרֶחֶק לְדַעַה מֶה-יַּעֲשֶׂה לוֹ: וַתֵּרָד בֵּת-פְּרָעָה לָרְחֹץ עַל-הַיָּאֵר וְנִעְרְתִּיהָ הִלְכָתָה עַל-יַד הַיָּאֵר וַתֵּרָא אֶת-הַתִּבְתָּה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת-אַמְתָּהּ וַתִּקְחָהּ: וַתִּפְתַּח וַתֵּרָאֶהוּ אֶת-הַיֶּלֶד וְהִנֵּה-נֶעַר בֶּכָה וַתַּחֲמַל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיֶּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה: וַתֹּאמֶר אַחֲתוֹ אֶל-בֵּת-פְּרָעָה הֲאֵלֶךְ וְקִרְאתִי לָךְ אִשָּׁה מִיִּנְקָתָה מִן הָעִבְרִית וַתִּינַק לָךְ אֶת-הַיֶּלֶד: וַתֹּאמֶר-לָהּ בֵּת-פְּרָעָה לְכִי וַתֵּלֶךְ הָעֶלְמָה וַתִּקְרָא אֶת-אִם הַיֶּלֶד: וַתֹּאמֶר לָהּ בֵּת-פְּרָעָה הִילִכִי אֶת-הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהִינִקְהוּ לִי וְאֲנִי אֶתֶּן אֶת-שְׂכָרְךָ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתִּנְיִקְהוּ: וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתִּבְאֶהוּ לְבֵת-פְּרָעָה וַיְהִי-לָהּ לְבִן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן-הַמִּים מְשִׁיתֶהוּ:

תפקידה של מרים מתבלט אף יותר במדרש הבא:

בבלי, סוטה, יב, ע"א

תנא: עמרם גדול הדור היה. כיון שראה שאמר פרעה הרשע – "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", אמר, לשוא אנו עמלין. עמד וגירש את אשתו. עמדו כולן וגירשו את נשותיהן. אמרה לו בתו: אבא קשה גזירתך יותר משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקיבות; פרעה לא גזר אלא בעוה"ז, ואתה בעוה"ז ולעוה"ב; פרעה הרשע ספק מתקיימת גזירתו ספק אינה מתקיימת, אתה צדיק – בודאי שגזירתך מתקיימת [...] עמד והחזיר את אשתו, עמדו כולן והחזירו את נשותיהן.

מרים מבקרת את פתרונו של עמרם. לכאורה, עמרם עשה את המעשה הנכון – אם פרעה הורג את הילדים – לא נביא ילדים לעולם. אלא שמרים מפנה את תשומת לבו לכך, שמשמעות הדבר היא שגם בנות לא תולדנה, ושאותם תינוקות שעשויים היו לשרוד במקומות מחבוא, לא יבואו כלל לעולם. דבריה אכן משכנעים את עמרם, והוא מחזיר את אשתו. תוצאת הדבר היא, כמובן, שמשה נולד.

אם כן, הן המקרא והן המדרשים מבליטים את מקומן של הנשים, את היוזמה שלהן, את המאבק שלהן בכוחות הרשע ואת היכולת שלהן להשפיע על הגברים.

כפי שראינו בפרק ב' בספר שמות, משה נולד, נשלח בתיבה על פני היאור (הנילוס) ומוצל על ידי בת פרעה. כך הוא גדל בארמון פרעה, בנפרד מבני ישראל, לא-מודע לחלוטין לסבלם.

שמות, ב', 11-14

וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל-אָחִיו וַיֵּרָא בְּסִבְלָתָם וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרִי מִכָּה אִישׁ-עִבְרִי מֵאֲחִיו: וַיֵּפֶן כֹּה וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיֵּד אֶת-הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחֹל: וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וַהֲנֵה שְׁנֵי-אֲנָשִׁים עִבְרִים נָצִים וַיֹּאמֶר לָרֶשַׁע לָמָּה תִּכָּה רֹעֶךָ: וַיֹּאמֶר מִי שְׂמֶךָ לְאִישׁ שׁוֹר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ תִּלְחָרְגֵנִי אֶתָּה אָמַר כְּאִשֶּׁר הִרְגֶּתָּ אֶת-הַמִּצְרִי וַיֵּרָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אָכֵן נֹדַע הַדָּבָר: וַיִּשְׁמַע פְּרַעֲה אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּבְקֹשׁ לַהֲרֹג אֶת-מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פְרַעֲה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ-מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל-הַבְּעָר:

תחילת דרכו של משה מקפלת בתוכה רמזים להמשך סיפורו: הוא הופך למודע לסבל בני ישראל, המכונים כעת "אחיו", הוא מוכן להגן על החלשים והתוצאה היא שהוא צריך לברוח ממצריים, ממש כמו שבני ישראל יצטרכו מאוחר יותר לברוח ממצריים אחרי מכת בכורות.

אך בל נקדים את המאוחר. משה בורח למדין, שם גם יפגוש את אשתו, ציפורה, וחי שם. כך מתגלה אליו אלוהים מן הסנה הבוער:

וּמִשָּׁה הָיָה רָעָה אֶת-צֹאן יִתְרוֹ חֹתֶנּוּ כֹהֵן מִדִּין וַיִּנְהַג אֶת-הַצֹּאן אַחֵר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל- הַר הָאֱלֹהִים חֲרָבָה: וַיֵּרָא מִלְּאֵף ה' אֵלָיו בְּלִבְת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֵּרָא וַהֲנִה הַסֵּנֶה בָּעֵר בָּאֵשׁ וַהֲסֵנֶה אֵינֶנּוּ אֶכָּל: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶסְרָה-נָּא וְאָרְאָה אֶת-הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מִדּוּעַ לֹא-יִבָּעֵר הַסֵּנֶה: וַיֵּרָא ה' כִּי סָר לָרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲנִי: וַיֹּאמֶר אֶל-תִּקְרַב הֵלֶם שֶׁל-נֶעְלִיף מֵעַל רִגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אֲדָמַת-קֹדֶשׁ הוּא: וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֱלֹהִי אֲבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב וַיִּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרָא מִהִבֵּיט אֶל-הָאֱלֹהִים: וַיֹּאמֶר ה' רֹאה רְאִיתִי אֶת-עָנִי עָמִי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶת-צַעֲקָתָם שְׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נִגְשָׁיו כִּי יָדַעְתִּי אֶת-מַכְאֲבָיו: [...] וַעֲתָה לָכֵה וְאַשְׁלַחְךָ אֶל-פְּרַעֲה וְהוֹצֵא אֶת-עַמִּי בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-הָאֱלֹהִים מִי אֲנֹכִי כִּי אֵלֶךְ אֶל-פְּרַעֲה וְכִי אוֹצִיא אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם: [...] וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל-מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם זֶה-שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר: [...] וְאַנִּי יָדַעְתִּי כִּי לֹא-יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהֵלֶךְ וְלֹא בִיד הַזָּקָה: וְשְׁלַחְתִּי אֶת-יָדִי וְהִכִּיתִי אֶת-מִצְרַיִם בְּכָל נִפְלְאוֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאֶחָרִי-כֹן יִשְׁלַח אֶתְכֶם:

משה אומר כאן, כאשר האלוהים מתגלה אליו לראשונה: "מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצריים?". עוד פעמים רבות יטיל משה ספק ביכולתו להצליח בשליחות, אולם הוא עובר תהליך של אמונה בעצמו, של התבגרות, ובסופו של דבר מוציא את בני ישראל ממצריים. לא תמיד קל לנו לקחת על עצמנו משימה, שליחות. לא פעם אנחנו מנסים להתחמק, לא רוצים להסתבך, חוששים, לא מאמינים בעצמנו. זה מה שקורה למשה, אבל אלוהים לא מוותר לו. בחציית ים סוף כבר נפגוש משה אחר מאוד, שיש לו אמונה גדולה בעצמו, ביכולתו לחולל שינוי, וגם אמונה באלוהים.

לפני זה עוד כדאי לציין, שכמו שאלוהים אמר, פרעה לא שיחרר את העם בקלות. שוב ושוב פרעה מסרב לתת לעם ללכת, ושוב ושוב אלוהים מכה אותו ואת המצרים במיני מכות ומחלות. המכה האחרונה, העשירית, היא מכת בכורות, שבה נהרגים כל הילדים הבכורים במצריים. כדי להגן על הבנים הבכורים של בני ישראל, הם שוחטים קורבן, ומסמנים בדם את מזוזות (פתח) הבית. כך אלוהים פוסח, מדלג, מעל בתי בני ישראל. זהו קורבן הפסח וסיפור חג הפסח, שנתעכב עליו בייתר עומק לפני החג עצמו.

את השיעור היום נסיים באירוע החשוב הראשון מיד לאחר יציאת מצרים. בני ישראל בורחים ממצריים לאחר מכת בכורות, והמצרים כמובן רודפים אחריהם. המכשול הראשון בדרכו של עם ישראל הוא ים סוף: לפני הים, ומאחוריהם המצרים, שרודפים אחריהם. מצב של אין מוצא.

שמות, י"ד, 10-16

וּפָרַעַה הַקָּרִיב וַיִּשְׁאָאוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסְעִים אַחֲרֵיהֶם וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶל-ה': וַיֹּאמְרוּ אֶל-מֹשֶׁה הַמַּבְלִי אִין-קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוֹת בַּמִּדְבָּר מֵה-זֹּאת עָשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם: הֲלֹא-זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְּמִצְרַיִם לֵאמֹר חַדְל מִמָּנּוּ וְנַעֲבֹדָה אֶת-מִצְרַיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבַד אֶת-מִצְרַיִם מִמֶּתְנּוּ בַּמִּדְבָּר: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-הָעָם אֶל-תִּירָאוּ הַתִּיַּצְבוּ וַיֹּאמֶר אֶת-יְשׁוּעָתְהוּ ה' אֲשֶׁר-נַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רָאִיתֶם אֶת-מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסָּפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד-עוֹלָם: ה' יִלָּחֶם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרֹשׁוּ: וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה מֵה-תִצָּעֵק אֵלַי דִּבַּר אֶל-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ: וְאַתָּה הָרֹם אֶת-מִטָּה וְנִטָּה אֶת-גִּדְּךָ עַל-הָיָם וּבִקְעָהוּ וַיָּבֹאוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הָיָם בַּיָּבֵשָׁה:

בקטע זה מתלוננים בני ישראל ומעדיפים לחזור למצריים, כמו שיקרה שוב ושוב לאורך הנדודים במדבר. והינה, משה השתנה – הוא זה שמאמין שאלוהים יעזור לעם.

אבל אלוהים מזכיר לו, שלא די באמונה באל – בני האדם צריכים גם להאמין בעצמם ולעשות מעשה: "ויאמר ה' אל משה – מה תצעק אלי? דבר אל בני ישראל ויסעו!!!".

בעקבות דבריו של האלוהים משה מרים את מטהו, והים נבקע לשניים, כך שבני ישראל יוכלו לעבור ביבשה, כש"המים להם חומה מימנם ומשמאלם" (פס' 22). אבל הנס הגדול של אלוהים לא יכול לקרות בלי שבני ישראל יאמינו בעצמם "ויסעו", כלומר יזוזו ממקומם, לא יעצרו, לא יתקעו במקומם.

אכן, נעשה נס גדול, אבל בעיני ניתן לפרש את הנס גם כמשל. לעיתים אנחנו מרגישים תקועים, אנחנו מרגישים שאין לנו יכולת לעבור מכשול כלשהו בחיים. והנה, לאחר שאנחנו מוכנים לזוז מן המקום, לעשות צעד אחד קטן, מסתבר שהשביל נפתח לפנינו, כמו ים סוף. אנחנו מגלים פתאום שיש לנו יכולת להתמודד עם המכשול, הקושי או הדילמה. כל מה שהיינו צריכים הוא אמונה ביכולתנו והמוכנות לעשות את הצעד הראשון. זהו הצעד הקשה ביותר. אחריו, לעיתים קרובות, הדרך נסללת.

* אפשר להוסיף לשיעור זה גם מדרש נוסף, העוסק בתגובת בני ישראל למצוקה שנקלעו אליה:

מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דויהי בשלח, פרשה ב'

ארבע כתות נעשו ישראל על הים. אחת אומרת לפול אל הים, ואחת אומרת לשוב למצרים, ואחת אומרת לעשות מלחמה כנגדן ואחת אומרת נצוו כנגדן.

קבוצה אחת מבני ישראל רוצה לקפוץ קדימה – מה שיהיה יהיה, או אולי להתאבד מיאוש. השניה מוותרת ורוצה לחזור למצרים. השלישית בוחרת במלחמה והרביעית מציעה לנסות ולהבהיל את המצרים, או פשוט לצרוח. אלה ארבע אופציות של תגובה שגם אנחנו חווים ברגעי משבר: ללכת קדימה ומה שיהיה יהיה; לוותר ולהכנע בפני המכשול; להיאבק; לבחור בצרחות, בלחץ, בהיסטריה. הבחירה בידינו.

אולם, כדאי לשים לב שמשה ואלוהים מציעים אופציה חמישית – האמונה ביכולתנו והאמונה בעזרתו של אלוהים שתבוא בעקבותיה.

סיכום והצעות להמשך

אני מציעה לראות בחוברת זו הצעה ראשונית. חברי וחברות מר"ם מוזמנים להציע הצעותיהם, להעיר הערותיהם ולהוסיף מערכי שיעור, כך שנגיע למגוון גדול של מערכים. ייתכן כי אז יהיה צורך לערוך דיון במר"ם ולהכריע מהם סדרי העדיפויות בבחירת נושאי השעורים, במסגרת הזמן המוקצבת לקורס.

פתחתי בכך שלהשקפתי, הקורס איננו רק עיוני, אף לא יישומי בלבד. זהו קורס המיועד לא רק לשכל אלא בעיקר עליו לחדור לנשמה. אם בוגרי ובוגרות הקורס אינם חשים כי נשמתם, רוחם, השקפת עולמם הושפעו ממנו, והוא בבחינת מחברת נוספת עם חומר עיוני כזה או אחר, כי אז לא מילאנו את יעודנו. מאידך, אם יחושו שאנחנו מכתיבים להם כיצד לנהוג, או שיחושו נזופים אם אינם מקיימים מצווה זו או אחרת, כי אז החמצנו את המסר הרפורמי שאנחנו מבקשים להעביר.

ברוח זו אני מציעה, כי המבחן הסופי בבית הדין יבחן גם סוגייה זו של השפעה על הנבחן או הנבחנת. אני מציעה כי לצד שאלות של ידע, שהן הכרחיות, ישאלו תמיד גם מספר שאלות על השינוי שחל בנבחן/ת. כגון – מהו החג החביב עליך ומדוע? איזו חוייה משמעותית חווית השנה? כיצד הושפעה השקפת עולמך? מה פירוש "להיות יהודי/ה" בעיניך כעת? וכיוצא בזה.

עם עבודתה של הרב רובינשטיין בתנועה בשנה האחרונה, ולאור השינויים בחוק ועליית מספר הפונים והפונות אלינו, אני תקווה כי חוברת זו תקדם גם היא את בניית מערך הגיור שלנו ותביא לצמיחתו ומיסודו.

ומעשה ידינו כוננה עלינו, ומעשה ידינו כוננהו

אמן, כן יהי רצון.

ביבליוגרפיה כללית נבחרת

בנוסף על החומר הביבליוגרפי שהוזכר בהקשר לכל שער ושער, להלן מבחר פריטים ביבליוגרפים
נוספים שניתן להעזר בהם:

- שאלות ותשובות על היהדות המתקדמת – חוברת בהוצאת התנועה ליהדות מתקדמת.
ארץ אחרת – הגיור: האתגר והמבחן הגדול של הציונות, 17, אב-אלול תשס"ג, יולי-אוגוסט 2003.
ג'פרי ויגודר (עורך ראשי), אנציקלופדיה ליהדות, מעריב, תשנ"ד, 1994.
משה זמר, הלכה שפוייה, דביר, תל-אביב, תשנ"ד, 1993.
ישראל מאיר לאו, יהדות הלכה למעשה, מודן, תל-אביב, 1998.

נספחים

א. גיור רפורמי בישראל – היבטים משפטיים

התנועה ליהדות מתקדמת (התנועה הרפורמית) היא אחד הזרמים בעולם היהודי בזמננו, לצד הזרם האורתודוקסי (שהוא הזרם הדומיננטי בארץ) וזרמים אחרים. מאז שקמה מדינת ישראל בשנת 1948, היא ראתה עצמה כ"מדינה יהודית ודמוקרטית". משמעות הדבר היא, שהדת הפכה להיות חלק בלתי נפרד מן המערכת הממסדית והמשפטית בארץ.

בכל הנוגע לרישום/ן של המתגיירים/ות כיהודים במרשם האוכלוסין, מכירה מדינת ישראל בגיור שנעשה בבית הדין של רבני התנועה ליהדות מתקדמת. עם זאת, מכיוון שבית הדין שלנו איננו מוסד רשמי של המדינה, נאלצים/ות המתגיירים/ות לפנות לבית המשפט המחוזי לאחר גיורם/ן, על מנת לקבל פסק דין הצהרתי המכיר בגיור. פסק דין זה מאפשר למתגיירים לגשת ללשכות מרשם האוכלוסין המשרד הפנים, על מנת שיירשמו כיהודים. הפנייה לבית הדין המחוזי נעשית באמצעות המחלקה המשפטית של המרכז לפלורליזם. יש להדגיש, כי הגיור הרפורמי איננו מוכר לצרכים אחרים, כדוגמת חוק השבות. נושא זה נידון כיום בפני בית המשפט העליון.

כדי למנוע ניצול לרעה של הליכי הגיור, קיבלה מועצת הרבנים של התנועה את ההחלטה הבאה:

א. את תהליך הגיור ניתן להתחיל רק אם יש לאדם מעמד של קבע (אזרחות ישראלית או תושבי קבע במדינת ישראל), או מעמד זמני לקראת קבלתו של מעמד של קבע (תושב ארעי בעל אשרת א'5).

ב. במקרים חריגים ביותר יתקבלו גם בעלי אשרת תייר, על פי שיקול בית הדין של מר"ם בלבד.

הרישום במשרד הפנים מתבצע באופן הבא:

א. פנייה לאחד ממרכזי הסיוע המשפטי של התנועה ליהדות מתקדמת (הסיוע המשפטי ניתן חינם).

ב. עו"ד מטעם התנועה פונה לבית המשפט בבקשה לתת פסק דין הצהרתי המכיר בגיור.

ג. בית המשפט דן בתיק, ולאחר מספר שבועות נותן את פסק הדין ההצהרתי. עלות אגרת בית המשפט: כ-1,000 ₪.

ד. הפונה ניגש/ת למשרד הפנים עם צילום תעודת הגיור והחלטת בית המשפט, ומשרד הפנים מבצע את הרישום.

* הרישום במשרד הפנים מוכר לצורך הרישום האזרחי, אולם איננו מוכר ברבנות הראשית.
משמעות הדבר היא, למשל, שהרבנות לא תערוך טקסי נישואין לאדם שהתגייר גיור רפורמי, אף אם הוא או היא רשומים במשרד הפנים כיהודיים.
ככל אדם יהודי, יכולים אנשים ונשים שעברו גיור רפורמי להינשא בטקס חופה וקידושין הנערך על ידי רבני התנועה ליהדות מתקדמת, ובמקביל יהיה עליהם/ן להינשא בנישואין אזרחיים בחו"ל.

ב. שאלון מסכם

שאלון זה נועד לאפשר לתלמידים/ות לחזור על החומר, לקראת מבחן פנימי מקיף של הרב/ה הקהילתי/ת, שייערך בעל פה.

*

שאלות סיכום וחזרה – קורס גיור

ערכים

1. הסבירו את העקרונות הבאים:

אל אחד
היחס לטוב ולרע בעולם
אל מופשט (אבסטרקטי)
אל אוניברסלי
בחירה חופשית
חזרה בתשובה
נעשה ונשמע
תיקון עולם

מעגל החיים

1. ציינו את המרכיבים העיקריים של כל אחד מן הטקסים הבאים:

ברית מילה
פדיון הבן
בר/בת מצווה
נישואין
גיור
השלבים השונים באבל
טבילה במקווה

2. איזה טקס משמעותי לך במיוחד ומדוע?

תפילה וסידור

1. הקריאה בתורה:

מתי קוראים בתורה?

מהי "פרשת השבוע"?
 ציינו שמות של שלוש פרשות.
 מהי "עלייה לתורה" וכיצד היא מתבצעת?
 מהו "מפטיר"?
 ממה עשוי ספר תורה?
 איך נקרא מי שכותב אותו?
 אילו ספרים מן התנ"ך נמצאים בספר תורה?
 כמה זמן לוקח לסיים את הקריאה בכל ספר התורה, מתחילתו ועד סופו?
 2. ההפטר:

מהי הפטרה?
 מתי קוראים אותה?
 3. תפילין:

מהם התפילין?
 מתי נהוג להניח תפילין?
 מה יש בתוכם ומדוע?
 4. טלית:

מהי הברכה על התעטפות בטלית?
 מה חשוב בטלית?
 מתי מתעטפים בה?
 מה ההבדל בין הגישה האורתודוקסית להתעטפות בטלית של נשים, לבין הגישה הרפורמית?
 4. קבלת שבת:

מהו השיר המרכזי בקבלת שבת?
 מה נהוג לעשות בסופו ומדוע?
 מה מקורה של קבלת השבת?
 5. קריאה שמע:

מהו המשפט המרכזי בקריאת שמע?
 מה התרגום שלו בשפתך?
 מה משמעותו של המשפט?
 6. תפילת עמידה:

מה ההבדל בין תפילת עמידה ביום חול, לבין תפילת עמידה בשבת?
 ציינו חידוש רפורמי אחד בתפילת עמידה.
 ציינו ברכה אחת שהיא משמעותית עבורכם בתפילה, והסבירו מדוע.
 7. קדיש:

מתי אומרים קדיש?
 באיזה שפה הוא נאמר?
 מדוע הוא נאמר בשפה זו?
 מהו התוכן העיקרי של הקדיש?
 מה משמעותו עבורך?

מועדי ישראל

1. ראש חודש:

מה פירוש "ראש" חודש?
מהו החודש העברי עכשיו?
ציינו שמות של כמה חודשים עבריים ומהי העונה בה הם חלים.

2. ראש השנה:

מהי המצווה של ראש השנה?
באיזה חודש עברי חל החג?
מה היה החודש הראשון בימי המקרא?
ממתי מתחילה ספירת השנים על פי המסורת?
מהי השנה העברית עכשיו?

3. יום כיפור:

מהו האיסור המרכזי ביום כיפור?
האם תוכל/י להזכיר איסורים נוספים?
כיצד נקראת התפילה הפותחת את יום כיפור?
כיצד נקראת התפילה המסיימת את היום, ומדוע היא נקראת כך?
מה פירוש "לכפר", "כיפורים"?
מהו מנהג ה"כפרות"?
מהו מנהג ה"תשליך"?
מה משמעות הצום עבורך?

4. סוכות:

סוכות הוא אחד מ"שלוש רגלים". מהם השניים האחרים ומה פירוש "שלוש רגלים"?
זהו חג היסטורי. מה הוא בא להזכיר?
מהם ארבעת המינים?
אילו תכונות שונות של העם מסמלים המינים על פי המדרש?
מהן שתי המצוות המרכזיות של החג כיום?
מה מסמלת הישיבה בסוכה עבורך?

5. שמחת תורה:

על מה שמחים?
איך באה לידי ביטוי שמחה זו בבית הכנסת?
מה מיוחד בקריאה בתורה בשמחת תורה?

6. חנוכה:

מה פירוש "חנוכה", "לחנוך"?
מה חנכו?
האם מסופר על החג בתנ"ך?
מי חנך? מהן הנסיבות ההיסטוריות לחג?
מה ההבדל בין גישת ספר החשמונאים לחג לבין גישת התלמוד?

מה רצו חכמי התלמוד למנוע?
כמה נרות מדליקים כל יום, על פי בית הלל ועל פי בית שמאי?
איזה סוג מאכלים נוהגים לאכול, ומדוע?
7. ט"ו בשבט:

מה זה "ט"ו"?
מה חוגגים?
ציינו משמעות שונות של החג בתקופות שונות בהיסטוריה.
מה מקובל לאכול ומדוע?

8. פורים:

איפה חג חל הפורים ההיסטורי (הראשון)?
איפה מסופר עליו?
מיהם הגיבורים העיקריים של החג?
מהן מצוות החג?
מהי הבעיה התיאולוגית שמעורר החג?
מה דעתך על דמותה של אסתר?

9. פסח:

איזה אירוע היסטורי קשור לחג הפסח?
מהו "פסח"?
מיהו הגיבור של החג?
מה יש בצלחת הסדר ומה מסמל כל מרכיב?
מדוע יש 3 מצות בצלחת?
מדוע אוכלים מצות?
תנו מספר דוגמאות ל"חמץ".
מהו המספר החוזר בהגדה.
מהן 10 המכות ומדוע מטפטים מעט יין כאשר מזכירים כל מכה?
10. יום השואה:

מתי ואיפה התרחשה השואה?
מה פירוש המילה "שואה"?
ציינו כמה מן הפעולות שנעשו נגד העם היהודי בתקופה זו.
11. יום הזיכרון:

מהו יום זה ומתי הוא חל?
כיצד מציינים אותו?

12. יום העצמאות:

באיזה תאריך לועזי ועברי הוכרז על הקמת המדינה?
מהו דגל ישראל ומה הוא מסמל?
מהו ההמנון?
מהו סמל המדינה?

13. ל"ג בעומר:

מהי "ספירת העומר" וכמה זמן היא נמשכת?

ממה נוהגים להימנע בתקופה זו?
מה קרה בל"ג בעומר על פי המסורת?
כיצד מציינים את החג כיום?

14. שבועות:

מדוע נקרא החג "שבועות"?
מהם השמות הנוספים לחג?
איזה אירוע היסטורי קרה בו, על פי המסורת?
מה נוהגים לאכול בו ומדוע?
איזו מגילה קוראים בחג?
מה משמעותו של החג עבורך?

15. תשעה באב:

מה קרה על פי המסורת בתאריך זה?
באיזה עונה הוא חל?
איך נוהגים לציין יום זה?
מה משמעותו עבורך?

הבית היהודי

1. מזוזה:

איך ניתן לזהות בית יהודי?
מה יש בתוך המזוזה?
מדוע דווקא קטעים אלה נמצאים בתוכה?
מה היא מסמלת עבורך?

2. שבת:

מהם הטקסים הפותחים את השבת?
מהי הברכה על הנרות?
מהי הברכה על היין?
מהי הברכה על הלחם?
מה מסמלים הנרות/היין/הלחם עבורך?
מהו הטקס המסיים את השבת ומה מרכיביו?
מה מסמלים מרכיבים אלה עבורך?

3. כשרות:

הסבירו כמה עקרונות בסיסיים בכשרות.
אילו בעלי חיים אסור/מותר לאכול (ביונקים/בציפורים/בדגים)?

נקודות ציון בהיסטוריה של עם ישראל

1. כתבו 2-3 שורות על כל אחת מן התקופות הבאות:
בריאית העולם והמבול

האבות והאמהות
12 השבטים והירידה למצרים
העבדות, יציאת מצרים, הנדודים במדבר
כיבוש הארץ
ימי בית ראשון
חורבן בית שני (ציינו תאריך לועזי)
התקופה ההלניסטית והרומית
ימי הביניים
גרוש ספרד (ציינו תאריך)
הקבלה והחסידות
השכלה, רפורמה, אורתודוכסיה
הציונות
השואה
הקמת מדינת ישראל

2. כתבו כמה מילים על כל אחת מן הדמויות הבאות:

אברהם ושרה
יצחק ורבקה
יעקב, רחל, לאה
משה
מרים
אהרון
דוד ושלמה
החשמונאים
הלל ושמאי
רבן יוחנן בן זכאי
ברוריה
רבי עקיבא
בר כוכבא
רבי יהודה הנשיא
אחד מן הפרשנים או היוצרים בימי הביניים
האר"י
יוסף קארו
משה מנדלסון
אלפרד דרייפוס
בנימין זאב הרצל
אנה פרנק
חנה סנש
דוד בן גוריון
ציינו שמות של שני משוררים עבריים מודרניים

3. בחרו דמות אחת שמוצאת חן בעיניכם והסבירו מדוע.

ארון הספרים היהודי

1. התנ"ך:

מהם שלושת החלקים העיקריים של התנ"ך?

איזה מן החגים שאנו חוגגים לא נכללים בתנ"ך?

איזה חג נכלל בתנ"ך, אבל לא נמצא בתורה?

2. משנה ותלמוד:

איך נקראים חכמי המשנה והתלמוד?

מתי נכתבו המשנה והתלמוד?

מהו התוכן של ספרים אלה?

ציינו שתי דמויות המופיעות בהם.

3. סידור רפורמי וסידור אורתודוכסי:

מה מכיל הסידור?

כיצד נקרא הסידור הרפורמי?

ציינו שני הבדלים אידיאולוגיים בין סידור רפורמי לאורתודוכסי.

שאלות לסיכום התהליך

1. מהו היחס שלך לאלוהים?

2. מהו השינוי שחל ביחסך לאלוהים בעקבות תהליך הגיור?

3. מה את/ה חושב/ת על היהדות בעקבות תהליך הגיור?

4. לסיכום, ציין/י דבר משמעותי שקרה לך במהלך תהליך הגיור.

ג. הצעה לטקס קבלת מתגייר/ת לקהילה

בקהילות רבות נוהגים לערוך טקס בדומה לטקס המוצע להלן בסיום תהליך הגיור. מסמך זה מאגד ומעלה על הכתב רעיונות שעלו בקהילות שונות, וכן מארגן ומרחיב מעט את המעמד של קבלת מתגייר/ת לקהילה. כמו כן צרפתי נוסח מוצע ל"מי שברך" ותפילה למתגייר/ת (המבוססת על תפילת בר/בת המצווה).

* * *

המועד: תפילת ערב שבת, מיד בסיום תהליך הגיור (לאחר עמידה בפני בית הדין וטבילה) (לעיתים מדובר במספר מתגיירות/ים יחד).

המקום: הקהילה בה נערך תהליך הגיור.

מהלך המעמד: שילוב קטעים וטקס במהלך התפילה. עיקר הייחוד הוא בטקס, הנערך לפני תפילת "עלינו לשבח". בנוסף מוצעים שירים, קטעי קישור וקטעי קריאה, שניתן לבחור מביניהם. התוספות נבחרו בסימן התחדשות, בחירה והתקרבות אל האלוהים.

א. תוספות לתפילה

פתיחה: נתפלל הערב מתוך מודעות אל ההתחדשות, אל ההתחלה, אל השינוי. ובד בבד נכוון ליבנו אל ההמשכיות, אל הבחירה בנתיב חדש בתוך מסלול-חינו, אל הבחירה בדרך אבותינו ואימותינו.

שיר פותח (לפני "מה טובו"):

מתוך שירי סוף הדרך (ג)

לְמַדְנִי, אֱלֹהִי, בְּרֵךְ וְהַתְּפַלֵּל
עַל סוֹד עֲלָה קָמַל, עַל נִגְה פְּרִי פֶשֶׁל,
עַל הַחֲרוֹת הַזֹּאת: לְרֹאוֹת, לְחוּשׁ, לְנָשׁוּם,
לְדַעַת, לְיַחַל, לְהַכְשִׁיל.

לְמַד אֶת שְׁפָתַי בְּרִכָּה וְשִׁיר הַלֵּל
בְּהַתְּחַדֵּשׁ זְמַנְךָ עִם בְּקָר וְעִם לֵיל,
לְבַל יִהְיֶה יוֹמִי הַיּוֹם כְּתִמּוֹל שְׁלֹשׁוֹם.
לְבַל יִהְיֶה עָלִי יוֹמִי הַיּוֹם הַזֶּה.

כתבי לאה גולדברג, שירים, כרך שני, ספרית פועלים

במקום "מה טובו":

ללכת שבי אחרייך

מילים : אהוד מנור

לחן : נורית הירש

להיוולד כל בוקר מחדש,
עם כל מילת פרידה למות מעט,
ולהביא אל העולם עוד בן ובת
בארץ של חלב, מרור ודבש.

ללכת שבי אחרייך,
לנשום את השמש הצורב,
לחלום אותם מול שמיים,
לכאוב אותך ושוב להתאהב.

לשאת חלום מבטן, מדורות,
לשאול באביבייך נחמה,
לחיות על פני ובתוכי האדמה
הנוראה והיפה הזאת.

ללכת שבי אחרייך...

עם ערב הד קולנו יעלה,
מבוקר יום אלינו הוא יבוא
ופדיונו יראה עד בוא ערבו,
מתי סוכת שלום עלינו תיגלה.

ללכת שבי אחרייך...

לפני קריאת שמע:

וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים, נִכּוֹן יִהְיֶה הָרַב־הַיְּהוּדִי בְּרֹאשׁ הַהָרִים, וְנִשְׁאָ מְגֻבְעוֹת; וְנִהְרֹוּ אֱלֹוֵי כָּל-
הַגּוֹיִם. וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים, וְאָמְרוּ לָכוּ וְנַעֲלֶה אֶל-הָרַב־הַיְּהוּדִי אֶל-בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב, וְיִרְנוּ מִדְּרָכָיו, וְנִלְכֶּה
בְּאַרְחֻתָּיו, כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה, וּדְבַר־ה' מִירוּשָׁלַם.
ישעיהו, ב', 2-3

לפני ברכת מעריב: נברך את אלוהינו, הפותח שערים אל זמנים חדשים, עולם חדש והתחלות
חדשות.

(קוראים את הנוסח מצד ימין)

אחרי תפילת עמידה (בשירה או בקריאה):

איך זה שוכב

מילים: נתן זך

לחן: מתי כספי

איך זה שוכב אחד לבד מעז.
איך הוא מעז, למען השם.
כוכב אחד לבד.
אני לא הייתי מעז.
ואני, בעצם, לא לבד.

שיר סיום:

הלוואי

מילים: אהוד מנור

לחן: בועז שרעבי

הלוואי ומענן תרד עלינו קשת
הלוואי שלעולם הזה יש תקנה...

הלוואי ויום יצמח מתוך סופה גועשת
הלוואי ולא תאבד לעד המתנה
הלוואי שהמדבר יצמיח עשב דשא
הלוואי ועוד נשב בצל התאנה.

הלוואי שלא נכאב ואיש אחיו יאהב
הלוואי ויפתחו שוב שערי גן עדן

הלוואי ויתמזגו מזרח ומערב
הלוואי, הלוואי ונחדש ימינו כאן כקדם.

הלוואי ולא ישא עוד גוי אל גוי חרב
הלוואי ולא ננטוש את דרך התקווה
הלוואי והאדם יהיה רחום עד ערב
הלוואי שיש סיכוי אחד לאהבה.

הלוואי שלא נכאב...

ב. עיקר הטקס (מוצע לערכו לפני "עלינו")

1. הזמנת המתגייר/ת תוך שירת "ברוך הבא". יוצאי פורטוגל נוהגים לשיר מזמור תהילים זה בטקסי מעבר: בר מצווה, שבת-חתן. הן המנהג, הן היותו מקושר לטקס מעבר, והן תוכנו של המזמור, נראים לי מתאימים לאירוע:

בְּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם ה'; בְּרַכְנוֹכֶם מִבֵּית ה'.
אֵל, ה', וַיֵּאָר-לָנוּ: אֶסְרוּ-חַג בְּעֵבְתֵּיכֶם, עַד קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ.
אֵלֵי אֶתֶּה וְאוֹדֶךָ; אֱלֹהֵי, אֲרוֹמְמֶךָ.
הוֹדוּ לָהּ כִּי-טוֹב: כִּי לַעֲוֹלָם חֲסִדוֹ. תהילים, קי"ח, 26-29

2. עמידה מתחת לטלית והחזקת ספר תורה. הקהל קם. הצעה: המתגייר/ת יעמדו כשהם עטופים בטלית, אותה הכינו במיוחד לאירוע.
3. דבר תורה קצר, המקשר את האירוע עם פרשת השבוע.
4. המתגייר/ת:

אלוהי, אלוהי אברהם ושרה

לפני הקהל הקדוש הזה הנני בוחר/ת להימנות בקהל ישראל –

יורש/ת למורשתו, שותף/ה לגורלו וחייב/ת במצוותיו.

תן בי כוח ללכת בדרכיך באמת, בחסד ובאמונה. אשרינו, מה טוב חלקנו, ומה נעים

גורלנו. אשרינו שאנחנו מייחדים שמך ואומרים:

"שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד".

5. "מי שברך" למתגייר/ת (יכול להיקרא על ידי הרב/ה או נציג/ת הקהילה):

מי שברך אבותינו אברהם, יצחק ויעקב

ואימותינו שרה, רבקה, לאה ורחל

הוא יברך את **[שם לועזי]**

[שם עברי]

גרת צדק, שבאה בקהל ישראל,

וכמונו היא בתם של אברהם אבינו ושרה אימנו.

יהי רצון מלפניך, אבינו שבשמים, שתדריכה לשלום

ותתנה לחן ולחסד ולרחמים בעיני כל רואיה.

ופרוש עליה ועלינו סוכת שלומך.

ויהי נועם ה' אלוהינו עלינו, ומעשה ידינו כוננה עלינו, ומעשה ידינו כוננהו.

אמן.

6. ברכת כוהנים.

7. שירת "שהחיינו".

8. מחזירים את ספר התורה לארון, ועוברים ל"עלינו לשבח".

הערה: ניתן לערוך את הטקס גם בשבת בבוקר, ואז מוצע לערוך אותו במעמד הוצאת ספר התורה, ולכבד את המתגייר/ת בעלייה לתורה.